תשובות הגאונים.

א.

לרב האיי (1) ששאלתם הא דאתמר (ביצה ד' ב) שני ימים טובים של גליות רב אמר נולדה בזה מותרת בזה ורב אסי אמר נולדה בזה אסורה בזה ואמרי' רב אסי ספוקי מספקא ליה ועביד הכא לחומרא והכא לחומרא. אמר ר' זירא כוותיה דרב אסי מסתברא דהאידנא ידעינן בקבועא דירחא וכו' יפרש לנו אדוננו מה זה הספק שנסתפק לרב אסי ואמר ר' זירא כוותיה דרב אסי מסתברא כי מאחר שסוד העיבור בידיהם איזה ספק נשאר כי על כל אלו הספקות שאומר בכל מקום בשני ימים טובים הרבה מחזיקים בהם עלינו המינים דבריהם.

ונרצה מאדוננו שיסיר כל תואנה שתעמוד בהם כמו שהרחיב בחכמתו בתשובת התקיעות (2) והוסרו התואנות בדבריו כי רבינו סעדיה ז"ל אמר בפירושו כי אין ספק מעיקרא אלא הקב"ה צוה את משה עבדו והוא אמר לישראל כי בארץ יהיה להם יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים וכן היה מעולם. כל ישראל עושין בלא ספק על העיבור ועל החשבון.

עד שיצאו המינים ובקשו חכמים להראות כי ראיית הירח והחשבון אחד הוא. והיו עושין כל אותם הדברים שעשה רבן גמליאל בטבלא ועשו השלוחים וכו'.

ואחר כך חזרו לעמוד על עקרן כמו שאמר הקב"ה למשה שיהיו עושים בארץ יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים ואמר אדוננו בתשובותיו לאנשי קאבת (3) כי גזרה מימות נביאים ראשונים וכן הנהיגו הנביאים הראשונים את ישראל מתחילת הגלות שעושין יום טוב בחוצה לארץ שני ימים ויום הכפורים יום אחד.

והיאך יבא מנהג בתוספת על מה שכתוב בתורה דכתיבשבעת ימים מצות תאכלו. בסוכות תשבו שבעת ימים ויבא המנהג שמונה.

ואנו מוצאין כי לא יהיה המנהג תוספת על הכתוב, אלא שיאמרו חכמים אותו על דרך חיזוק ויאמרו גזרה מדרבנן אבל במועדים שיבאו בכל שנה יאמר הכתוב שבעה ויאמרו כי בא המנהג שמונה! ועוד יום אחר ראש השנה למה יעשה שנים והתורה אמרה אחד וכשאתה מונה ליום הכפורים אי אתה מונה אלא מן הראשון.

ועוד עשו לו רבותינו מעלה ואמרו שני ימים של ראש השנה קדושה אחת ואמר אדוננו כי בני ארץ ישראל תופסין ראש השנה שני ימים ואנו רואין עד עתה אין תופסין אלא יום אחד. יפרש לנו אדוננו ברוב חכמתו כל אלו הספקות.

ואיך יהיה תוספת על הכתוב. ויבאר הטב כל אלו הספקות.

כך ראינו כי זה שאמרתם שכתב רבינו סעדיה ז"ל קנה הוא שדחה את אפיקורוס, ואמתת הדבר הוא כך. כי עבור שנה ועבור חדש החזירו הקב"ה לבית דין שאם עברו את השנה מעוברת ואם עזבוה היא פשוטה.

ואם עברו את החדש הוא מעובר ואם חסרוהו מחוסר ולפי מה שקובעין את השנה ואת החדש הוא רצונו של הקב"ה. והמועדים הנעשים בקביעותם הם מועדי ה' ולכך אמר בתורה אשר תקראו אותם אותם הם מועדי ה'.

וציוה עבור השנה לצורך כי הכתוב תלה את המועדים בזמני השנה כדי שלא יקיפו המועדים מזמן לזמן בדרך שמקיפים אותם אשר חדשיהם חדשי הלבנה ואין להם עיבור. וכן שמור את חדש האביב, וחג האסיף בצאת השנה.

וחג האסיף תקופת השנה. ושנו חז"ל (סנהדרין יא ב) על שלשה סימנים מעברין את השנה על האביב ועל התקופה ועל פירות האילן.

ואע"פ כי המצוה לעבר שנה צריכה אם עברוה שלא לצורך מעוברת שכך שנו חכמים (ספרא פ' אמור) אשר תקראו אותם מועדי אם קראתם אתם מועדי ואם לאו אינן מועדי. ואם לא היתה השנה צריכה לעבר ועברוה אנוסין או שוגגין או מוטעין מנין שהיא מעוברת ת"ל אשר תקראו אתם מועדי אם קראתם אתם מועדי ואם לאו אינן מועדי.

אבל החדש אין בו צורך כדרך שיש צורך בשנים מפני האביב ומפני התקופה אלא כמו שרואים עושין. וכך שנו חז"ל (שם) יכול כשם שמעברין את השנה כך יעברו את החדש לצורך ת"ל החדש אחר החדש אנו הולכין ואין להם להוסיף על החדש החסר אלא יום אחד ולא לפחות מן השלם אלא יום אחד שנמצא אם כ"ט אם ל' לא חסר ולא יתר.

ואחר שאמרו אחר החדש אנו הולכין כך שנו יכול אסהיה צריך שני ימים נותנין שני ימים ת"ל אותו יום א' בלבד והחשבון הזה שבידנו שהוא סוד העבור היה בידיהן של ישראל מימות משה רבינו ומוזהרין לעשות לפיהו כשיראו בית דין, והוא מדוקדק. בכל מחזור י"ט שנה ושבעה חדשים יתרים כדי שיצא המחזור ותעמוד שנת הלבנה נכח שנת החמה.

ואין ביניהן אלא שעה ותפ"ה חלקים בלבד. ואם רואין בית דין לעבר שלא כסדר הזה להקדים או לאחר מה שעשה עשוי.

ובלבד שיעשו כהלכות שהיו עמהם בקבלה שאמרו חז"ל (סנהדרין יב א) אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית אימתי רגילין לעבר בערב שביעית. ואמרו אין מעברין את השנה בימי רעבון.

וזה אשר אמרו (שם יא א) כי משנים מדת סוד העבור ומקדימין ומאחרין את העבור בעבור מדות שמנו אותם חכמים כגון גליות ישראל שנעקרו ממקומן לחוג ועדיין לא הגיעו כדי כלן מועד א' ומפני הדרכים ומפני הגשרים שיבאו עולי רגלים ומפני תנורי פסחים כגון שרבו מי גשמים ונימוקו כמו שאמר חוני המעגל (תענית יט א) באו והכניסו תנורי פסחים שלא ימוקו כי צורך גדול הוא שצריכים אותם האלפים לצלותו ולאכול בלילה ההוא.

ודברים שהם סעד לעיבור כמו שצוה רבן גמליאל לכתוב (סנהדרין יא א) גוזליא רכיכין ואמריא דעדקין וזמן אביבא לא מטא. וכשנצרכין ומעברין שנים שלא כסדר סוד העיבור אשר בידנו יושבים אחר כך בסור הצורך ופורעין מה שלוו מן השנים עד שמעמידין

שנת הלבנה כנגד שנת החמה בסוף אותו המחזור או שלאחריו שלא יהא ביניהם אלא שעה ותפ"ה חלקים כמו שאמרו חז"ל (שם יב א) אמר ר' שמעון מעשה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין ועבר את השנה שלש שנים זו אחר זו.

אמרו לו משם ראיה ב"ד ישבו וקבעו כל אחת ואחת בזמנה. וגם כן בחדשים היה להם שלשה פנים, א' חשבון עיבור זה שהוא עמנו היום כי הפשוטה לעולם אין בה פחות מחמשה מעוברים ידועים.

ואין בה פחות מחמשה חסרים ידועים ומרחשון וכסליו במשפטן ואדר ראשון מלא במעוברת כשרואין לקבוע כדת הזאת היו קובעין והיא התפושה לעולם. והשני ראיית הירח כשרואין לקדש על הראייה מקדשין יום שלישי לפי מה שרואין לא מזה ולא מזה.

מה שעשו עשוי אלא שחוזרין לדת. ומבלי צורך מצוה לקדש על הראייה.

ואין להם מעיקרא לרחוק מן הראייה יותר משלשה ימים. ולפי ההלכות המועתקות עושין.

ששנינו (ערכין ח' ב) אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא נראין יותר משמנה. וכל זאת שלא ירחקו מזהראייה.

וכן אמרו (שם ט' ב) מעשה ועשה רבי תשעה חסרים ונראה חדש בזמנו. והיה רבי תמה ואמר עשינו תשעה חסרין ונראה חדש בזמנו.

אמר לפניו ר' שמעון ברבי שמא שנה מעוברת היתה ועיבור שלה ל' אשתקד עשינו שניהם מלאים דל תלתא לבהדי תלתא והויא ליה בדוכתיה. א"ל רבי נר ישראל כך היה.

ובזמן שהחדש היוצא חסר צריכין ב"ד לקדש את החדש הבא אבל בזמן שהוא מלא אין צריכין לקדש את החדש הבא שא"א להיות יותר מל' יום. ומקום הוועד אין עושין ראש השנה אלא יום א'.

אבל חוץ לתחום אותו מקום נוהגין שני ימים קדש ושולחים שלוחים לכל מקום באיזה יום קדשו ב"ד את החדש. וכל מקום ששלוחי תשרי מגיעין אין נוהגין את שאר המועדים אלא יום ג' וזו היא ששנינו (ר"ה יח א) על ששה חדשים השלוחים יוצאים.

ואין השלוחים יוצאין אלא להגיד מה שעשו ב"ד כיון ששינו ועל אלול מפני ר"ה ועל תשרי מפני תקנת המועדות אמרינן עלה (שם יט ב) כיון דנפקו להו על אלול מה לן על תשרי וכי תימא דילמא עברוה לאלול והאמר רבה בר בר חנה אמר רב מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר. לא מצינו דלא אצטריך הא דאצטריך מעברינן והא קא מקלקלא ר"ה, מוטב תקלקל ר"ה ולא נקלקלו כלהו מועדות.

דייקא נמי דקתני ועל תשרי מפני תקנת המועדות ש"מ. ולכל מקום שאין שלוחי ב"ד מגיעין שני ימים טובים עושין של גליות.

ואע"פ שיודעים איך נקבעה שנה ויודעין ראש חדש ניסן דאמרינן (שם כא א) מכריז ר' יוחנן כל היכא דמטו שלוחי ניסן ולא מטו שלוחי תשרי לעברו תרי יומי גזרה ניסן אטו תשרי להודיע כי אע"פ שבאו שלוחים להם מתי ראש ניסן עושין פסח שני ימים ועצרת

שני ימים. ושני ימים הללו ספקא דהדרי הוו מעיקרא, כי הדבר כמו שפירשנו לכם, כי מימות הנביאים הראשונים כך היו ישראל נהוגין.

כל מי שהוא בא"י בבית הועד עושין ר"ה יום א', ובכל העולם כלו אפי' מקום שאינו רחוק מבית הועד אלא תחום שבת עושין ר"ה שני ימים. ואלתר שיוצא ר"ה לאחר י"ט ב"ד שולחין בכל א"י ומודיעין מתי קבעו ב"ד את החדש תשרי.

ולפיכך עושין את שאר המועדות יום א'. אבל מי שבח"ל מצוה עליהם לעשות שני ימים.

כי חזקתן חזקת מי שאינו יודע באיזה יום קבעו ב"ד את החדש. וכיון שהוא אצלם ספק נגזר עליהם לעשות שני ימים, שאם זה הוא שעשאוהו ב"ד הרי עמהם היו, ואם זה הוא שעשאוהו ב"ד הרי עמהם היו.

ולפנים מטילין את הספק ולא לאחור, כאשר אנו אומרים (שם כ'ב) אמר ר' זיראאמר רב נחמן כל ספקא לקמיה שרינן ליה למימרא דחמיסר ושיתסר עבדינן וארביסר לא עבדינן. ואע"פ שיש לחוש דילמא חסרוהו ב"ד.

ואשר כתבנו אל קאבת גזרה היא מימות הנביאים הראשונים וכך הופיעו הנביאים את ישראל כך הוא הדבר ואשר אמרתם והיאך יבא המנהג בתוספת על מה שכתוב בתורה, והיאך יאמר הכתוב ז' ואתה תאמר ח', אין אלה דברי חכמים כמוכם. כי לא כתבנו מי גזר את הגזרה הזאת מאחר שהנביאים כך צוו את ישראל לעשות, וכך היה יחזקאל, וכך היה דניאל עושה.

היאך יאמרו כי יש בזו משום בל תוסיף. אילו היה בדבר טעות לא עשוהו הנביאים.

והיאך יחשב כי מה שעשו הנביאים טעות. ולא עוד אלא כי במצות הקב"ה עשו מה שעשו.

והעיבור שיש בה שינוי מן המסורת אינו כשר אלא בא"י. וגם בארץ יהודה בלבד ולא בגליל ולא בעבר הירדן.

והתורה אמרה לשכנו תדרשו ובאת שמה והועתק כהלכה כי זה מן הדרישות הצריכות שכנו של מקום. ואין יודעין כאן מה עשו שם.

ועתה אם יצא איש ממקומות שמונין את ימיהם שבועות למקום שמונין חדשים ואין מכירין שבועות, או שהפליג בים ושכח אם ביום רביעי יצא או ביום חמישי ואין בלבו ספק אלא בד' ובה' בלבד מה יעשה לשמור יום השבת. הלא כן ראוי שימנה יום א' וישבות שמא ביום ה' יצא, וגם ישבות ביום שלאחריו שמא יום ד' יצא.

התאמרו לזה שהקב"ה צוה לשמור יום א' ואתה שבתת שני ימים ואם יאריכו ימיו על זאת הלא כן יספור וישבות, וקורא את זה שביעי ואת זה שביעי כמו שאנו עושים שני ימים של סוכות זה נקרא ראשון וזה נקרא ראשון. וליום טוב אחרון אנו קורין שמיני לזה ושמיני לזה.

וכיון שכך נהגו ישראל על פי הנביאים נעשית מצוה על כל בני גליות לעשות כן כמצוה האמורה מפי הגבורה. ושמא מימות יהושע בן נון כך הנהיג את כל היוצאים ומשתהים ח"ל לעשות.

ולא נשאר לשואל אלא לומר מאחר שבימים האלה אין לב"ד של א"י לפחות ולא להוסיף אלא אוחזים הם כמונו מה שבסוד המועתק מפי משה רבינו מפי הגבורה. מפני מה אנו עושין שני ימים ואין כאן ספק.

והוא ששאלנו בשמועה זו (ביצה ד' ב) והאידנא דידעינן בקבועא דירחא מ"ט קא עבדינן תרי יומי. ויש לדבר זה שתי תשובות אחת מהן כי גם עכשיו פעמים שיהיה שמד שם ויצטרכו לשנות ויתקלקל הדבר.

וזהו שאמרנו זמנין דגמרי וגזרי שמדא ומתקלקל מלתא. ותשובה האחרת כי הנביאים צוו את ישראל שבח"ל ואין אנו יודעין אמתת עלת הדבר בודאי.

ואף אין אנו יודעים כי בודאי סרההעילה שזה הדבר תלוי בה כדי שנסיר אותה בסורה. והלכה מועתקת היא ממשה רבינו ע"ה מפי הגבורה כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו.

ואמר רב יוסף מנא אמינא לה דכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. ואומר, במשוך היובל המה יעלו בהר.

ותנן כרם רבעי היה הולך לירושלם מהלך יום א' לכל צד. ואיזהו תחומה עגלה מן הדרום (5) ועקרבה מן הצפון לוד מן המזרח וירדן מן המערב ואמר עולא ואתימא רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות.

ותניא כרם רבעי היה לו לר"א במזרח לוד אצל כפר טבי ובקש להפקירו לעניים, א"ל תלמידיו רבי כבר נמנו עליך חביריך והתירוה. מכדי כתיב היו נכנים לשלשת ימים לך אמור להם שובו לכם לאהליכם למה לי.

ש"מ כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. מאי ואומר וכי תימא ההוא למצות עונה הוא דאתא תא שמע במשוך היובל מכדי כתיב השמרו (6) לכם עלות בהר ונגוע בקצהו במשוך היובל למה לי ש"מ כל דבר שבמנין וכו' וכי תימא הני מילי מדאורייתא אבל מדרבנן לא ת"ש כרם רבעי דרבנן וקאמרינן ליה נמנו עליך חביריך והתירוה טעמא דנמנו הא לא נמנו עליו באיסוריה קאי, עכשיו מאין לנו בית דין כבית דינו של דניאל ושל יחזקאל.

וגם הלכה היא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין. ודברים אלו אילו היתה גזרה מב"ד, ועכשיו שהם דברי נביאים אם בדבר ה' עשו הנביאים מי זה יבטלם.

ולזאת אמרו רבותינו שלחו מתם אל תשנו מנהג אבותיכם. ואם בעבור ספק קידוש ב"ד גזרו בגליות לעשות שני ימים נעשו שניהם מצוה.

ועכשיו אין ספק אלא מצוה היא לעשות כן. ואשר אמר גאון פיומי ז"ל כי צוה הקב"ה לעשות בארץ יום א' ובגולה שני ימים.

כן אנו אומרים כי מצות אלהים היא ואע"פ כי עיקרה מחמת ספק שהוא מסתפק עלינו קידוש בית דין. וכמה מצות צוה הקב"ה על הספקות כי אין אנו יודעים נסתרות.

אם נולד ולד בין השמשות שעה שהיא ספק אם מיום זה הלא יש בו מצוה. וכי נעשה כאשר צוונו את מצות ה' אנו מקיימין.

ואם מספק הוצאנו תרומות ומעשרות הלא כל הלכות דמאי מצות הן ומקיימן קיום מצוה גמורה ידועה אע"פ כי עיקרה מספק. ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון הלא חוקותיו משפטי אמת הן ידועין אע"פ כי בעבור ספק.

קידושי וגירושי ספק הלא גם הם משפטיהם ידועים וברורים והמקיימם מקיים מצוה ידועה. וכמה וכמה כאלה.

ומה יש בדבר כי שם הקב"ה מצוה על אשרלא ידעו איך קידוש החדש בב"ד לעשות שני ימים. ומה תוחלת למינים בזאת.

ואשר אמרו משקלקלו הכותים התקינו שיהיו שלוחים יוצאין ואמרו בתלמוד (ביצה ד' ב) שאם בטל זה עבדינן חד יומא בעבור שני י"ט של ר"ה נאמר כי בראשונה אם קדשו ב"ד את החדש בזמנו בראש תשרי היו משיאין משואות ועושין יום א' וכשקלקלו הכותים והתקנו שיהיו השלוחין יוצאין עושין ר"ה חוץ לבית הועד כמו שפירשנו.

והספק שמספקא ליה לרב אסי דעביד הכא לחומרא והכא לחומרא לא בין שני י"ט של גליות היא. ומי שחשב כך (טועה).

אלא כך אמר דמספקא ליה שני ימים של ר"ה קדושה אחת הן או הן שתי קדושות. וכבר עמד לנו כי קדושה אחת הן ואשר אמרנו בעבור בני א"י בי"ט של ר"ה כך אמרנו בדין הוא שיעשו כראשונים ולא ישנו ממנהג אבותיהם נוחי נפש.

ב ששאלתם מהו בעל מעשים. בעל מעשים הוא טוב עין בצדקה ובצרכי צבור ובמדות טובות אע"פ שאינו מופלג בחכמה חייב אדם לנהוג בו כבוד ולעמוד מפניו כרב יחזקאל אבוה דרב יהודה שהיה בן תורה כדאמרי' מתני ליה רב יחזקאל לרמי בריה הנסקלין כנשרפין וכו' ואע"פ שלא היה מופלג בחכמה היה עומד מפניו מר שמואל.

(קידושין לג ב) ואפי' אנשי מעשה שמכניסים אורחים ומהנין ת"ח ומשיאין בתם לת"ח עליהם הכתוב אומר ולדבקה בו. וחשובים הם כאילו נדבקו בשכינה.

וחייב אדם לנהוג בהם כבוד ולעמוד מפניהם כי חכמים הראשונים אע"פ שהיו חכמים גדולים משתבחין היו במעשים טובים ובמדות טובות כדאמרינן בעלמא (ב"ח פ"ד כ) נהי דבתורה גדול ממני במע"ט מי גדול ממני. ואם ירא חטא חשוב הוא מן המופלג ממנו בחכמה כדאמרינן (שבת לא ב) אמינא לך אנא גבר דחיל חטאין ואת אמרת לי בר אוריין דאמר ר' יוחנן משום ר' אלעזר בן שמוע (1) אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים שנא' הן יראת ה' היא חכמה שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא ואפי' לעשירים המנהיגין עצמן ועוסקין בחסדים היו מכבדין רבותינו הראשונים כדגרסינן בעירובין (פו א) רבי מכבד עשירים היה ור' יעקב מכבד חסידים היה (2) שהעולם מתקיים בזכות חסדם.

ג מנהג היה בישיבה שהתלמידים ממעטין התפילין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע ומניחין סודר עליהם. והרבניםהגדולים היו גובהין כשלש אצבעות כדי שלא ישוו תלמידיהם אליהם וכמו כן צריך התלמיד להצניע עצמו שלא יתראה בפני רבותיו כעז פנים.

אך מ"מ אם אין לו כי אם תפילין גבוהים לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו. ד לרב האיי.

וששאלתם כמה שטין צריך בכל דף ודף מ"ב שטין ואין לפחות מהן ושיעור זה נהגו חכמים וסופרים, והסמיכום על טעם ברור. מ' כנגד מ' יום שניתנה בהם תורה ושתים כנגד הלוחות.

ה לרב דוסא. מי שנשבע שלא לדבר עם חברו מותר לשגר לו פתקא או כתב דברים או שליח או לא.

דבר זה מחוור הוא ומעשים בכל יום נעשה ולא שמענו שמיחה אדם בדבר זה מעולם. ו לרב פלטוי.

אותן ישראלים שבוצרין ודורכין במועד אם נפסדו בהתר הן עושים ואם מכוונים לכתחילה במועד אפי' נפסדין אסור להם לעשות ומחוייבים ב"ד להפסיד אותן פירות (מ"ק יב ב) דקתני וכלן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו ומאי יאבדו דמפסדינן להו מינייהו בעל כרחייהו ז וששאלתם במנחה בשבת מהו למגרס תלמוד ואבות אבות אין תלמוד לא מפני שאמרו במנחה בשבת נפטר משה רבינו ואבות אנו גורסין תלמוד לא.

חכם שמת כל בתי כנסיות ומדרשות שבעירו בטלים. וששאלתם ת"ח שאינו רוצה להסדיר פרשיותיו בשבת ורוצה לשנות תלמודו יש לו רשות לעשות כן או לא.

כך אמרו חכמים ז"ל אע"פ שהוא חושק בתלמודו אל יפשע מלהשלים פרשיותיו ח לרב האיי. וששאלתם שאנו רגילים ליקח ראשים של כבשים בר"ה לאכול ולשחוט כל א' תרנגול בערב יום הכפורים.

ובמוצאי שבת בבורא מאורי האש מסתכלין לאור האבוקה בפנינו ובצפרנינו ואנו מטילין לתוך הכוס מעט מים ושותים וחוזרים ושופכין ושאלתם לפרש לכם. זה נחש הוא לטובה לחכמים ורוב אנשי בבל כך רגילין לעשות.

בערב ר"ה לוקחין בשר או ראשים ומבשלין אותו בטסני או בדבר של מתיקה ואין מבשלין בישול שיש בו חומץ. ואומרים כך נאכל מיני מתיקה כל השנה.

ובשר שמן כדי שתהא שנה כלה מתוקה וערבה ולא יהיה בה דבר רע ודבר צרה. ט שאלתם כשמחייב אדם (שבועה) לחבירו באיזה עת משביעו.

עד השתא כדמכנפין צבורא בשני ובחמישי כשתחזור: ס"ת לתיבה אותו העת מעכבין בעלי דינין ואומרים בזו העת ישבע לו והן נמנעין מלישבע בפני צבור ועלינו מזה טורח גדול ועכוב התפילה. וראינו לאדוננו רב צמח גאון ז"ל אשה שאמרה השביעוני על כתובתי מנדין בפניה והיא נשואה ס"ת בצבור אחוריה לארון ופניה כלפי העם וחזן הכנסת מנדה ושופרות תוקעין אם לאשה כן לאיש לא כל שכן.

ודאי אילו היתה השבועה ברבים אפשר שמתביש ואינו נשבע ונמצא שם שמים מוקדש. יורנו אדוננו הגאון יחי לעד שורת הדין בזה ואיך המנהג בישיבה הקדושה ודברי השבועה שמחרים החזן בפניו אם ארוכים אם קצרים כדי שנסמוך עליהם ואם אומר אמן על כל אחת או אמן אחת על כלן כי יש בדבר הזה תרעומת.

יורנו אדוננו ויסתלק הספק. תשובה.

מנהגנו לכתחילה להשביע את מי שהוא חייב שבועה לפני צבור, אחר שהצבור מסיימין את התפילה. ונוח להם שיהיה שני וחמישי שאין צריכין לטלטל את ס"ת ולהוציאו.

ודבר זה אין בו הלכה פסוקה שבית דין כופין עליה. והנשים שמתחייבות שבועה אם אשה צנועה היא אין אנו מוצאין אותה אל הדבור (צ"ל הצבור) אלא בצניעות משביעין אותה בפני שלשה כשרים, לפי שלא ניתן מקל זה אלא לרדות בו את הסוטה ששנינו (סוטה ז ב) וכל הרוצה לראות יבא ויראה.

וכן מצינו בתלמוד (גטין לה א') א"ל ר' ירמיה לרב יהודה ביראה (1) אדרה בב"ד ואשבעה חוץ לב"ד וכו': אבל כל איש מנהגנו לכתחילה להשביעו בצבור. ואין לאדם להמנע ולישבע בצבור אם לא יזדמן להשביעו בשעת סיום התפילה.

והתובע יכול לקבץ אנשים רבים שיהיו נועדים בשעה שנשבע ואין לנשבע להמנע ולישבע בפניהם ואשר אמרתם דברי השבועה שמחרימין בפני הנשבע כמה אסארוכים או קצרים, והנשבע על כמה עונה אמן. עיקר המנהג שיאמר המשביע: בשמתא דישראל יהוי בחרם בית דין העליון ובחרם בית דין התחתון.

ויקרא שני המקראות לא יאבה ה' סלוח לו וגו' והבדילו ה' לרעה וגו' ומסיים מי שפרע וכו' תבריה יהא בעגלא. ואם חפץ המשביע (להוסיף) על אלה הדברים כל מה שהוסיף אין מחזירין אותו.

וכשיאמר הנשבע אמן אמן שני פעמים מאמר ברור ומיושב אין כופין אותו על יותר, מנין ממה שכתוב ואמרה האשה אמן אמן ומחייבין את הנשבע לומר בפיו לא על דבר שבלבי אני נשבע אלא על דעת בית דין. י לרב פלטוי.

(1) וששאלתם חרם ושמתא דבר א' הוא או לא. איזהו חרם ואיזהו שמתא שמתא נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחא.

לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר בו ממה שהיה בידו כותבין עליו חרם. ומוציאין אותו מכלל ישראל ומה היא החרמתא.

כך כותבין. פלוני בן פלוני לחכמים וראשי ישיבות וזקנים שלומכם ירבה.

מודיעים אנו אתכם שפב"פ יש עליו ממון של פ' וחתכנו עליו ולא קבל. או עבר עבירה אחת ודנינו אותו ולא קבל.

ונדינו אותו שלשים יום ולא קבל, ולא חזר ולא תבע נדויו. וצוינו והחרמנו אותו אף אתם החרימו אותו בכל יום תמיד.

הכריזו עליו שפתו פת כותי ויינו יין נסך ופירותיו טבלים וספריו ספרי קוסמים וחתכו ציצותיו ועקרו מזוזתו ולא תאכלו עמו ולא תשתו עמו ולא תמולו לו בן ולא תלמדו את בניו תורה בבה"כ ולא תקברו לו מת ואל תכניסוהו לחברת מצוה ולא לחברת הרשות ושטפו כוס אחריו ונהגו בו מנהג נכרים ואמרו חז"ל (מ"ק טו א) מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו.

מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו. ושמענו שיש במקומכם בני אדם שמוסרין שבועה לכל אדם, ויש בני אדם שאין מונעין את עצמן מלהשביע, ואומרים באמת אנו נשבעין ואינו כן, ולא יפה הן עושים שהם גורמים כליה לעצמן, וחמור ענשה של שבועה שהיא חלה אפי' על פחות משוה פרוטה.

וכשמתחייב אדם שבועה ובקשתם להשביעו יוציאו ס"ת ויכינו אותו על הקללות הכתובות בתורה, ויביאו מטה שנושאין בה מתים ויפרשו עליה כלים שהם פורשין על המתים ויוציאו שופרות ותינוקות של בית הכנסת ויביאו נאדות נפוחים וישליכו אותן לפני המטה ויאמרו ב"ד לאותו אדם שמשביעין אותו, הוי יודע שלמחר אותו האיש מושלך כנאדות הללו ומביאין תרנגולין ומדליקין נרות ומביאין אפר ומעמידיקאת האיש שנתחייב שבועה על האפר ותוקעין בשופרות ומנדין אותו בפניו.

ואומרים לו אתה פב"פ אם יש לו לפלוני עליך ממון זה ואתה כופרו כל הקללות הכתובות בספר הזה ידבקו בו ומנדין אותו לפניו כל הנדוי כלו ותוקעין בשופרות ועונין התינוקות וכל העומדים שם אמן. יא הפרת שמתא למי שנתנדה בחלום צריך בי עשרה דשרו ליה והוא דגמרי אבות ומדות ואפי' חזי דשמית ליה אשה או קטן או עבד.

וצריך למטרח עד פרסה. ואי ליכא בי עשרה דמתנו הלכתא אפי' עשרה כל דהו.

ואי ליכא בי עשרה ליפוק לרשות הרבים. ואי מתדמו ליה בי עשרה לשרו ליה.

ואי ליכא אפי' בתלתא. מ"ט רחמי קא בעו.

ויחיד מומחה שרי שמתא. והיכי שארו ליה אמור הכי, מחמת דאשתמית פלוני בחלמיה, מקמיה דקב"ה מתעני ית שלמיה.

מותרין יהו אסוריו. מחולין יהיו נדוייו.

שרויין יהו חרמיו. לא קללה ולא יסורין יבאו עליו יחי פלוני ואל ימות ויהי מתיו מספר.

ה' שמעתי שמעך יראתי וכו' ויעבור עד ינקה ועושה כן ג' פעמים. וכך מנהג בישיבה כשהיו מתירין נדרים היו אומרים ויעבור ג' פעמים.

יב לרב האיי. וששאלת יואב בן צרויה למה נקרא בשם אמו ועוד מה הוא שם אביהם.

שם אביהם ידוע הוא כמו שכתוב (ד"ה א' ד') ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים. ומתוך שהיתה אמו אחות המלך דוד נקרא על שמה לגדלו בה.

ובחכמים ר' שמעון בן פזי נקרא על שם אמו מפני שהיא בתו של ר' חייא כדמפורש בנדה (1) דאמר מר יהודה וחזקיה טוי ופזי אחותא וגם רבה בר חנה היא אחותו (2) של

ר' חייא וגם רב יצחק בר שמואל בר מרתא היא אחותו של ר' חייא דאמר מר (סנהדרין ה' א) איבו וחנה ושילת ומרתא ור' חייא כלהו בני אבא בר אחא סלא.

יג עוד לו. ואשר אנו אומרים (פסחים קיח ב) גער באומה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס א' ותמהת וכי כל האומות נכתבין מעשיהן בשני קולמוסין ומאי שנא הא.

דבר ברור הוא שאין בה דבר זכות כל עיקר אלא מעשה א' הן והן מעשה חובה. ואשראמרו שנכתבין בקולמוס א' יש בו שני דרכים לפרשן.

האחד כדאמרי אינשי כתביה לכללא כוליה חד קולמוסא. ואף בטיית (1) אומר כתבה קלם חד כלומר יש אומות שמעשיהן נחלקין מהן טובות ומהן רעות כותבין המלאכים והממונים פרט זה אבל זו כלל א' כותבין כל מעשיה רעות.

ויש דרך אחרת כי המלאך הממונה לכתוב זכיות חוץ מן הממונה לכתוב חובת ובהיות לאדם זכות וחובה זה כותב בקולמוסו וזה כותב בקולמוסו ואומה זו כל מעשיה נכתבין בקולמוס א' והאחר לא כתב לו כלום. יד עוד לו.

ששאלתם על מה שנהגו העם להזכר בשעת התקופה שלא לשתות מים אע"פ שלא ידענו טעם צריכין אנו לחוש שלא על חנם פשט מנהג זה בישראל. וקאמרי בגמרא דבני מערבה בפרק אין מעמידין אמר ר' אמי צריכין אנו לחוש על מה דברייתא חוששין וכו' ובערבי פסחים (קיב א) אמרי אפי' מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם.

ויש אומרים לפי שבכל אחת ואחת מארבע תקופות מלאכים ממונים עליהן ובעוד שמתחלפים מלאכים אחרים יתכן שיצא נזק לשום אדם כמו מלך בשר ודם שמת ואח"כ מקימים מלך אחר תחתיו ואינם יודעים הבריות אם יהיה טוב רע. ויש אומרים שהוא משום סימנא בעלמא לפי שאינם רוצים להתחיל בראש התקופה במים שהוא דבר הקל.

ודמיון לזה מה שאמר דוד הע"ה והורדתם אותו אל גיחון כלומר שתמשך מלכותו. אף כאן בעבור שהיא תחלת התקופה עשו זה המנהג.

טו עוד לו. (1) וששאלתם (סנהדרין סו ב) מהו מעשה חדודים (2) לא שמענו וגם לא ראינו אלא כך נראה לנו שהוא כינוי לעגבות כנה אותה כמין שני הרים מודבקין זה בזה וכך אנו שונין (יומא סח ט) שלש מילין היו מירושלם ועד בית חדודו ופירושו שני הרים מדובקין אף כאן כנה את העגבות חדודים ולא כשלא כדרכה שבכל מקום לא חלק הכתוב בין כדרכה ובין שלא כדרכה למכות ולעונשין אבל מעשה חדודים ולא כלום הוא ואי אפשר לברר את הדבר לגמרי מפני שהוא דבר גנאי: טז עוד לו.

ודאמרינן (סוכה נב א) ביצר הרע שדומה לצדיקים בעיניהם כהר גבוה ובעיני רשעים כחוט השערה וקשה לך אסבעת אחת היאך יראה דבר אחד דק ועב בעת אחת. ואי אתה יכול לומר בשני עתים שכך אמרו ושוחטו בפני צדיקים ובפני רשעים הללו בוכין והללו בוכין ואי אמרת דאור עין הרשעים נכהה היאך יכהה עיניהם לראות דבר שלא על בוריו.

ודאי אילו ראוהו כהר גבוה ותמהו היאך לא יכולנו לכובשו הצדיקים הללו ודאי היה תמיה תוכן הדבר אבל עתה נמצאו תמיהן מדבר שלא עמדו על בוריו. ושאלת מה פירוק דבר זה.

דבר זה יש בו אחד משתי תשובות או שהללו רואין אותו כהר גבוה בשעה שאין האחרים רואין אותו ותמהים ועצבים האיך לא יכולנו לכפות חוט של בוכיא הזה, ואח"כ כהרף עין סוככין המלאכים והורגין אותו בפניהם והוא בטל והולך ואין הללו והללו מכוונין מראיתו בשעת הריגתו או שהללו רואין אותו כהר גבוה בעת אחת וכחוט בוכיא בעת אחרת לומר להן כי כהר גבוה הוא ואתם שכבשתם אותו נעשה עליכם כחוט בוכיא זו והללו רואין אותו כחוט של בוכיא ואח"כ רואין אותו כהר גבוה לומר להם כחוט הוא ואתם שהגברתם אותו על עצמכם נעשה עליכם כהר גבוה.

יז לרב שרירא. ששאלת מהו פירוש שאמרו (מגילה יב ב) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסו הוה בעדי דרבה בר רב הונא ורבה בר רב הונא עדיף מיניה.

(1) רבה בר רב הונא היה קשור בעדי של תורה ושל יראת חטא. והיה חביב ביותר בשביל ענוה שהיתה בו.

(מ"ק כח א) והיה מרדכי בנימוסו קשור לו כתר ועדי בנימוס של דת יהודית וענותנות דרבה בר רב הונא עדיפא ממרדכי. יח עוד לו.

וששאלת בפ' ותתצב אחותו מרחוק דאמרי (סוטה יא א) כל הפסוק הזה על שם שכינה נאמר ואחרת דכבלהו כתיב ה' חוץ מאמור לחכמה וממאי שהוא לשון שכינה. הוי יודע כי שכינה בתלמידים ואור שוכן ביניהם אותו האור נקרא שכינה.

וכשקוראו ה' לא באמתת הדברים אלא חסורי מחסרא כלומר שהוא שכינת ה' וקוראו ה'. והחכמה עצמה היא אחת השכינות והוא שאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו' והיה אצלו אמון וגו' ועל כל פסוק אומר ה' שהיא אחת משכינות והיא נקראת אחות לחכמים.

והיא על פי זאת אחותו של משה נצרה מרחוק. יט עוד לו.

(1) ואשר אמרת מגדל הפורח באויר מאי ניהו ואותן הלכות שהיו דואג ואחיתופל שונין במגדל הפורח באויר (חגיגה טו ב) מה הן. הוי יודע כי זה המגדל הפורח באויר אינו מגדל של בנין אלא מגדל של עץ הוא הנקרא בלשון ישמעאל כזאנא יש של בנין ויש של עץ וכי ההיא דתנן בעירובין (לד ב) נתנו במגדל ונעלו בפניו ואבד המפתח הרי זה עירוב רב ישמעאל (2) אומר אם אינו יודע שהמפתח במקומו אינו עירוב ואמרינן עלה רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו הכא במגדל של עץ עסקינן וכו' ועוד כי ההיא דתנן ריש פרקא באהלות (פ"ד) מגדל שעומד באויר טומאה בתוכו כלים שבתוכו טהורים טומאה בעביו כלים שבתוכו טהורים ר' יוסי אומר מחצה על מחצה.

היה עומד בתוך הבית טומאה בתוכו הבית טמא טומאה בבית מה שבתוכו טהור שדרך טומאה לצאת ואין דרכה ליכנס כלים שבינו לבין הארץ שבינו לבין הכותל שבינו לבין הקורות אם יש פותח טפח טמאים ואם לאו טהורים, טומאה שם הבית טמא. אלו עיקרים גדולים שיכולים דואג ואחיתופל וכיוצא בהם להוציא בהם ספקות וענפים וענפי ענפים כדמפורש בתלמוד.

וזה שאמרו מגדל הפורח באויר יש מפרשים שהוא תלוי כעמוד מתוח ומזו הדרך יש בו דרך לכמה בעיין. ואע"פ שאנו רואים דכי אמרינן פורח באויר אינו תלוי בחוט ולא

בשלשלת אלא עומד באויר כשאינו תלוי כדרך שהעוף עף באויר או במעשה נס או כשם שאומר עליו כמעשה דר' יהושע בן חנניה בהלוקח עובר אמורו (בכורות ח' ב) דאמר שם וסליק יתיב כאויר העולם.

ואיכא לעיוני נמי במגדל זרוק בתוך אהל זרוק ואיכא נמי כמה בעי בהא מלתא וממאי דהכין הוא דתנן (חגיגה י"א) היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו ר"ל שעומדין באויר כשאינן תלויים בכלים מדקאמר בתר הכי הלכות שבת חגיגות ומעילות כהררים התלויים בשערה מקרא מועט והלכות מרובות מתוך שדימה את אלו כהרים גדולים תלויים בנימא של שער ודמה את הראשונים כפורחין באויר למדנו כי כל מקום שאומר פורח באויר לכך הם מתכוונים.

כ ששאלתם מי שנשבע שלא לכנוס לזו הבית מותר לשלשלו בחבלים או לא, הכין חזינן דמאן דעביד הכין לא נתחייב משום שבועת ביטוי שלא נתכוון זה אלא שלא יכנס כדרך שבני אדם נכנסין ואמרינן נמי (שבועות יז ב) אמר ר' הושעיה בעינא דאימא מלתא ומסתפינא מחברייא הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו ואפי' כלו חוץ מחוטמו טהור שנא' והבא אל הבית דרך ביאה אסרה תורה אי הכי כוליה נמי אמר ר' אבא לא גרע מכלים שבבית דכתיב יטמא כל אשר בבית תנ"ה גגין הללו אין אוכלין שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים.

וטמא שנכנס דרך גגות למקדש פטור שנא' ואל המקדש לא תבא והבא אל הבית דרך ביאה אסרה תורה. כא וששאלתם מי שנשבע שלא יכנס אצל אחיו וחלה או שמת מותר ליכנס אצלו לבקרו או לקברו.

כך אנו רואים כל זמן שאחיו חי לא יכנס אצלו אפי' לבקרו אבל אם מת אין זה נכנס אצלו ומותר הוא ליכנס לקברו כב לרב האיי (1) תנאה דחרם סתם והדרת הראש לא מהני בנאמנות ואין חברו יכול לעכב חרם סתם ולומר לו הוציאני מן הכלל שלא האמינו לגזול ואם לא גזל אין לו עליו חרם וכי מחרים סתם לא לימא כל מאן דגזלה אלא כל מאן דאית ליה גזלה ולא מהדר ליה הכי והכי ליהוי והוו יודעין שאין אנחנו ולא אבותינו רגילין ליתן רשות לכל מי שיבא ויאמר כתבו לי פתקא דלטוותא ותנו לי להחרים סתם בצבור אלא כך אנו אומרים אם אתה תובע אדם ידוע הרי הדיין ביניכם ואם לאו מסור אתה בביתך (2) דין על המעלים ממך וקלל אותן כרצונך אבל יתומים שבאו בטענה הם או אפוטרופוס שלהם ואמרו אין אנו יודעים אצל מי יש למורישנו כלום כותבין פתקא דלטוותא.

כג לרב נטרונאי. (1) כך הראוני מן השמים שמשומד אינו יורש את אביו ישראל מאי טעמא דכיון דאשתמד ליה נפק ליה מקדושה דישראל ומקדושה דאבוה ואשכחינן דלא הויא ירושה אלא לבר ישראל דמתיחס בתר אבוהי דכתיב ונתתי לך ולזרעך אחריך זרע כשר דמתיחס אחר ישראל דכתיב להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך מי שזרעו מיוחס אחריו יצא משומד שאין מתיחס אחר אביו ישראל ושוב מצינו באברהם אבינו כשאמר לו הקב"ה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך אעפ"י שהיו לו ישמעאל ויצחק לאפרע חובו אלא יצחק שנא' כי ביצחק יקרא לך זרע וכשבא יצחק אע"פ שהיו לו עשו ויעקב לא פרע חובו אלא יעקב ונכנס למצרים.

וכן לירושה אינו יורש אלא זרעו שהוא מתיחס אחריו ונקראת משפחת אביו על שמו אבל משומד מתעברת נחלה מאומה לאומה ואין עושין כן. ואם תאמר הא דאמר קידושין יח א) רב חייא בר אבין אמר ר' יוחנן נכרי יורש את אביו דבר תורה התם הכין קאמרינן נכרי יורש את אביו דבר תורה שנא' כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר והכין פריש מר רב צדוק גאון ז"ל ואמרו ליה במתיבתא דילמא את אביו ישראל.

אמר להו אי הר שעיר דיצחק וירתיה עשו כדאמרתון, השתא דלאו דיצחק הוה הכי קאמר כי ירושה לעשו לאורתינון לבניה גוים. וקאמרינן ודילמא שאני עשו דישראל משומד הוה וירתין ליה בניה אבל גוי גמור אימא לך דלא ירתי ליה בניה.

אלא מהכא כי לבני לוט נתתיה ירושה לאורותיה לבניה גויים. ואמרו קמיה אי הכין הוא דגוי יורש את אביו גוי מה עסקנו עם הגוי ומי הטיל משפטו של גוי עלינו לומר גוי יורש את אביו גוי ואמר להון אצטריך דאי אית ליה לגוי מלוה או פקדון ביד ישראל ומת ההוא גוי כי קא אמרינן גוי יורש את אביו גוי דבר תורה מחייב ישראל לאהדורה לההיא מלוה או פקדון ליורשיו דההוא גוי ואי אמרינן גוי אינו יורש את אביו גוי תהוי כנכסי הגר וקנינון ההוא בר ישראל ולא מחייב לאהדורי ליורשיו.

וכן היכא דשבק גוי נכסי והחזיקו בהון ישראל אי אמרת גוי אינו יורש את אביו גוי הוי כנכסי הגר וכל המחזיק בהן זכה בהן והשתא דקיימא לן דגוי יורש את אביו גוי ירית להון ואית בהון משום גזל וקבלוה רבנן דמתיבתא. לפיכך המלוה את חברו ונשתמד ואח"כ מת אביו של משומד אין נפרע ישראל מלוה שלו מממון שהניח ישראל אביו של משומד מפני שאינו יורש משומד את ישראל אביו ואחריה דישראל על המשומד.

כד דשאלתון. איתא לתיובתא דא או לא.

הכין חזינן דהא דאמר אשכחן דלא הויא ירושה אלא לבר ישראל דמתייחס בתר אבוה ליתה ולא אשכחינן הא מילתא ודכתיב וזרעך אחריך לא גמרינן מינה לירושה דעלמא. והא דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן גוי יורש את אביו דבר תורה ודאי גוי יורש את אביו גוי קאמר וליכא דאסתפקא ליה הא מלתא דעל ההיא דרבא קיימא דאמר גוי יורש את אביו דבר תורה שנא' וחשב עם קונהוולא עם יורשי קונהו וההוא אב גוי הוא ואמרי' רבא מ"ט לא אמר כרבי חייא ומפרשי לטעמיהון.

ופירושא דנקיטי רבנן דאמר ר' חייא בר אבא גוי יורש את אביו דבר תורה בין ישראל ובין גוי ומהכא קא מקשו ליה דילמא ישראל משומד שאני שהוא יורש את אביו ישראל אבל עיקר גוי אימא דלא ירית ואפקה מן כי לבני לוט נתתיה ירושה דבני לוט גוים הוו. ודאמר מר רב נטרונאי משמיה דמר רב כהן צדק ז"ל (1) דה"ק כי ירושה לעשו לאו דירית הוא מיצחק אלא דשוייה לעשו לאורותיה לבניה גויים ודאקשו ודילמא ישראל משומד שאני דילמא ישראל משומד מורית בניה גויים רחוק הוא ואפוקי למימרא מן פשטה דלאו פשטיה הכין.

ודאמר אי הר שעיר דיצחק הוה כדאמרן מי יימר דלא שויה רחמנא כדיליה והוא אורתה לעשו. ועוד הא קאמר ליה יצחק לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך.

ועוד אפי' אמרת כדאמר רב נטרונאי לא קאמר שאני ישראל משומד לגריעותא אלא שאני למעליותא. וכיון דכתיב איש כי ימות ובן אין לו דאלמא אם יש בן קודם ותנן (ב"ב קח א) הבן את אביו נוחל ומנחיל לית לן לשנויי מן משומד לכשר אלא כד איתמר אבל כד לא אתמר אלא פסיק וכתיב ותני לא שנא כשר ולא שנא משומד.

כה לרב האיי. וששאלתם הא דאמר ר' ירמיה בן אלעזר עירובין יח ב) כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד שדין ורוחין ולילין וכו' עד ופירש מן האשה קשיין אהדדי אם פירש מאין הוליד ואם קרב לגבה בין באונס בין ברצון לא פירש ממנה.

הוי יודע כי זה שפרקו בשמועה זו ההיא שכבת זרע דחזא לאנסו אין פירושו שקרב אל האשה לאנסו כמו שעלתה על דעתך כדי שתאמר אם כן מכל מקום הרי לא פירש ממנה אלא כך אמרו שהיו רוחות רעות נכנסות בו וכופות אותו בדרך תשמיש ושכבת זרע יוצא ממנו לאנסו כשהוא נכפה ואינו יודע מה נעשה בו ועדיין הרבה מן הנכפין שכבת זרע יוצא מהם והיו אותן הרוחות יולדות ממנו כדמותן או בריות בינוניות שאין אנו יודעים תבניתן.

ואף עוד יש לומר כי הוא קרי שהיה נקרה בשינתו לאנסו כדאמרינן בגמ' דמי שמתו (בב א) תולה לאנסו ובריא לאנסו ובריא מרגיל אותה שכבת זרע כיון שמעיקרא יורה כחץ אם תקחנה האשה ותכניסנה לחדר רחמה אפשר שהיא מתעברת ממנה כדאמרינן התם (חגיגה יד ב) שאלו את בן זומאבתולה שעברה מהו מי חיישינן לדשמואל דאמר יכולני לבעול כמה בתולות בלא דם או דילמא דשמואל ליתה (1) והא באמבטי עברה א"ל דשמואל ליתה איני והאמר שמואל כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינה מזרעת הא נמי מעיקרא יורה כחץ הואי וגם על פי זאת יאמר פרש מן האשה.

כו עוד לו. ששאלת במה שאמרו (סוטה לו ב) ויצתה שכבת זרע מבין צפרני ידיו מהו לשכבת זרע אצל הצפרנים לשון הבאי הוא ולא בדקדוק כענין ערים גדולות ובצורות בשמים וכדאמר ר' אמי לענין גפן ותפוח ופרכת והכי קאמר כל מקום שמצאה שכבת זרע מקום להתפזר ולצאת נפזרה ויצאה משם.

כז עוד לו. וששאלתם הא דאמור רבנן בב"ק (צב ב) דבר זה משולש בכתובים כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו ואינו בכתובים.

הכין הוא אלא דברי בן סירא הם וכתובים היו אבל לא בכתבי הקדש ועוד רגילים רז"ל שאומרים טעם המקרא שלא בלשון הכתוב כדאמרינן (שם פ"א ב) מהיות טוב אל תקרי רע ומקשינן ומי כתיב כי האי גוונא ומהדרינן כי הא דכתיב אל תמנע טוב מבעליו והכא נמי כתיב הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע.

כח עוד לו. הא דאמר רב"ל (ר"ה יא א) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו וכו' ואשכחן בפירוש גאון ז"ל שאמר הקב"ה לכל בריה ממעשה בראשית היאך אתה רוצה שאבראך והוא אומר לו כך וכך והוא בוראו לצביונו וכי כלום יש בו ממש קודם שיברא שיהיה לו צביון.

ילמדנו אדוננו פרוש זה דאשכחתון אין אנו יודעים אותו ולא סבירא לן וקושיא דאקשיתון ליה איתה. ויש שפירשו לפי דברי הפילוסופים כי המינין של בעלי חיים יש

להם משלים ודמות דיוקני כמו חותם למטבעות שישנם בחכמת המקום אע"פ שהדברים רחוקים הן בעצמן ורחוקים מדברי רבותינו חכמי ישראל לקרוא למשלות ההם צביונות לפיכך אלו דברים בטלים הן.

ויש שפירשו שכל מין ומין מבע"ח ברא כמותן המקום ברקיע ממין המלאכים הרוחניים ואמר להם אתה רוצה שאברא כמותך בעולם והאיך אתה רוצהשיהא כמותך בעולם לדעתו בראו ולצביונו ושאנו אומרים דריב"ל הכי קאמר לצביונו ולדעתו של עכשיו שצפה הקב"ה וגלוי לפניו מה תהא דעתן וצביונן ולפיהן בראן ועכשיו אחר שנבראו אילו אמר להם שיבראו היה כך דעתן וצביונן.

ואשר כתבת בקומתן לישנא דדכוואתא בקמתן וכן אמרינן (ב"מ קז א) אסור לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמתה. וגם כן אמרו מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה בש"א משתעמוד בקמתה.

זו היא לישנא דדכוואתא. כט לרב שרירא ורב האיי ז"ל.

(הא דאמר ר' ישמעאל כמה שעורו וכו' והתחיל מספר ופורט בכלל ובפרט וקרא שמות כאדם שקורא שמות לאדם חבירו. ועוד אמר ר' ישמעאל כשבאתי והרציתי את הדברים לפני ר' עקיבא וכו' ועוד אמר ר' ישמעאל כל מי וכו' עד ובלבד שתהא שונה אותו כמשנה בכל יום והתחיל אומר קומתו כך וכך.

ודבר זה הוצרכנו לידע אם ר' ישמעאל שמע מרבו הל"מ או לא. ואי איכא למימר דמדעתו קאמר והתנן חגיגה יא ב) כל מי שלא חס על כבוד קונו וכו' יבאר לנו אדוננו הדבר הזה באר הטב.

אי אפשר לברר לכם דבר זה באר הטב אלא כללים בעלמא כי חס ושלום שר' ישמעאל אמר דברים הללו מדעת עצמו. ומנין באים טעמים הללו מדעתו של אדם ועוד שיוצרנו מרומם ומעולה מהיות לו איברים ומדות כפשוטן של דברים כי אל מי דומה אל ומה דמות יערוך לו אלא דברי חכמה הן שיש ספוניהם טעמים גדולים גבוהים מכל הרי הררים, ונפלאים מאד והללו רמזים שלהם וסודות הן.

ורזים וסתרים שא"א למסרן לכל אדם אלא מי שיש לו מדות המסורות בידנו. ואפי' ראשי פרקים וכל שכן פרטיהם.

כי על דבר זה ועל מה שהוא למטה ממנו ממעשה מרכבה אמרו חז"ל (שם יג א) אמר ר' חייא (2) אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו. ובדברים שלמטה מכל אלו אמר ר' אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ חכם חרשים ונבון לחש.

ובלחש לוחשים לו וכללות נותנין לו והוא רץ בהם. ומן השמים מראין אותו בסתר לבו דאמרו במדרש (שם יד א) ונבון לחש ונבון זה המבין דבר מתוך דבר, לחש זה שראוי למסור לו סתרי תורה שניתנין בלחש.

ולמה (3) מסרו חכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי שרטוטים שמקצתן אמורים בסדר זה ספר תולדות אדם ומקצתןבסדר פסוק שלאחריו זכר ונקבה בראם אלא על

זאת שאין מוסרין סתרים ורזים הללו אלא למי שרואין בו סימנים ראוים לכך. והגדנו זאת לכם שחשובים אתם עלינו אלא שאי אפשר לנו לפתוח בדברים הללו ואף לא על פה אלא למי שראויים.

ואחרי האסף שנים ושלשה שכלן ראויים לישב במקום שאין אדם עובר שם אלא מבקשים אנו עליכם רחמים יהי רצון שכל מי שהוא ראוי מן השמים יאירו את עיניו. ל לרב האיי.

וששאלתם הא דאמר (סנהדרין לח ב) ר' יוחנן שלש מאות ממשלות שועלים היו לו לר' מאיר ומכלן לא עלה בידנו אלא א' (1) אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה ואמרי לה מאזני צדק. דעו לכם כי משלים אלה יש להם מוסרים ולימודים שאומרים כאילו מפי חיות כגון כתב של הנדויין שנקרא כלילה ודמנה שיש בה מוסרים בדברי חכמה ומליצה ובכלל משלים של חיות.

ואלו הממשלות שהיו לו לר' מאיר היה כל א' מהם מוסמך על המקרא שדומה לטעמו וכן הן מושלים מעשה בשועל שבא עליו הארי לאכלו אמר לו שועל מה יש בידי להשביעך בא עמי שאני מראה אותך אדם שמן שאתה טורף ושבע ממנו והיה שם גומץ מכוסה ואדם יושב מאחריו, וכיון שראהו הארי אמר לשועל הריני מתיירא מתפילתו של זה שלא תכשילני.

אמר לו השועל אי אתה מתירא ולא בנך אלא לבן בנך מגיעו העון עכשיו השבע רעבונך ועד בן בנך זמן הרבה, נתפתה הארי וקפץ על הגומץ ונפל בה. בא לו שועל ועמד לו על שפת הגומץ מציץ עליו.

אמר לו הארי הלא אמרת שאין הפורענות באה עליך אלא בן בנך נתפש בה. אמר לו שועל כבר יש עון על אבי אביך שאתה נתפש בו.

אמר לו הארי אבות יאכלו בוסר וכו'. א"ל השועל ולמה לא חשבת כך מבראשונה וכמה מיני מוסר יש במשל הזה וכן בשאר משלות.

לא עוד לו. וששאלתם והא דאמר ר' אליעזר (סנהדרין סח א) כשנכנסו חכמים לבקרו שהוא שונה ש' הלכות בנטיעות קשואין ועקירתם ואמרי לה שלשה אלפים.

ובקשתם לידע אם נתפרש מן ההלכות ההם כלום וכיצד היה מעשה בנטיעת קשואין ועקירתם. אלו מהלכות כשפים והוו יודעים שמאחר שצוה המקום בתורה להמית את המכשפים נצרך הדבר לגלות מה המהמכשפים למען ידעו על מה הם הורגין ולולי כן מאין היו יודעין מה הוא מעשה שממיתין עליו ומה הוא מעשה שאין ממיתין עליו.

ונתן משה רבינו לסנהדרין בקבלה הלכות כשפים ולמדם אותם. ולפיכך אמרו (שם) לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות, ואמרו (שם י"ז א) אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה וכו' ובעלי כשפים וכו' ואלו ההלכות היה שונה ר"א בעסקי נטיעת קשואין שנראה שדה כלה מלאה קישואין במילין ובמילין אחרים יעקרו.

וגם אותות של נביאים סנהדרין בודקין אותם ואין נביא אלא שמקובל בסנהדרין. ושנינו (סנהדרין ך' א) אין דנין לא את השבע וכו'.

ועכשיו שאין לנו ארבע מיתות לא נצרכו ללמדם בקבלה שלא יהא תקלה. ויש מהם מעט שהן סודות מסורין ביד בניהם של אותן חכמים.

ויש ברית בחרם בית דין שאין למסרן אלא לנאמנים ולמי שרואין בו הכרת פנים שראוי לכך. לב עוד לו.

והא דאמר (ב"ב כה א) רב חנן בר רבא ארבע רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כל א' שאלמלא כן אין העולם מתקים ורוח דרומית קשה מכולם שאלמלא כן נץ מעמידה מחרבת העולם. אל תתמהו מאלה כי בכל עת רוח גדולה וחזק אלא ארבע רוחות שמנשבות בכל יום פעם זו ופעם זו ובנחת מנשבת ורוח צפונית מנשבת עמה חיי אדם נעימות.

ופעמים שרוח דרומית מנשבת וגוברת היא המחרבת ומטרפת את הנשמות. ושם הקב"ה נץ גדול שפורש כנפיו בפניה ממקום מוצאה ושובר את חזקתה ואלמלא באה אל מקום הישוב בחזקתה היתה מחריבתו.

וזהו שכתוב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. לג עוד לו.

(1) וששאלתם מהו שיחת דקלים. (סוכה כ"ח א') אמרו כי יום שאין בו נשיבת הרוח וכשאתה פורס סדין אינה מתנענעת עומדים בין שני דקלים שהם קרובים זה לזה ורואין איך ינועו זה לזה יש לנו בו סימן שמכירין בהם כמה דברים ואמרו כי מר אברהם קאבסי ז"ל)(גאון שהיה בשנת אק"מ לשטרות היה מכיר בשיחות דקלים.

לד עוד לו. וששאלת מהו נודר על דעת רבים.

אם יעמוד אדם וידור על דבר שיעשה או שלא יעשה אע"פ שרבים שמעוממנו וכל א' וא' שם לבו אל טעם הדבר אעפ"כ יש לנודר לישאל ויש לחכם לפתוח לו פתח. וכשאמר לו אם נדר על דעת כן והוא אומר לאו מתירין אותו ואין חוששין לזה לפי ששמו הרבים אל דעתם בשבועתו לפי שהנודר תלוי בדעתו ולא בדעת אחרים אבל אם נדר על דעת רבים כגון שאמר לרבים על דעתכם אני נודר שאעשה כך או שלא אעשה אין לו דרך להשאל על נדרו לפי שאין הדבר תלוי בדעתו אלא בדעת אחרים.

אבל מה ששאלת על רבים שקבלו על עצמם שיעשו תענית או שיתקנו תיקונים ואח"כ נודע להם כי הטוב והישר לשנות את הדבר ודאי וברור שיש להם לשנות כל שכן שאם רצו לפחות ולהוסיף שאין בכך כלום. ואם החרימו על שום דבר רשאים הם להתיר החרם ואין בכך כלום אלא שראוי להיות השינוי נראה להם כי הוא הטוב והישר: לה וששאלתם מי שנשבע להתענות ביום פורים מהו.

כך אנו רואים שאין במשתה פורים לדחות שם שמים ולעשותה כמצוה שהוא מושבע עליה מהר סיני ואפשר שיעשה סעודה בלילה ויוצא בה ידי חובתו. לו וששאלתם השומע הזכרה מפי חברו בכל לשון צריך לנדותו או דילמא אין מנדין אלא על לשון הקדש בלבד.

מי שמנדה בכל לשון מנדה וחסידים עושים כן. לז למר רב שר שלום ז"ל.

ששאלתם מי שיצרו גבר עליו וקפץ ונשבע בתורה כשהיא בידו שלא אעשה כך וכך או שלא אשא אשה פלונית ואחר כך מתחרט יש לו להתיר שבועתו או לא. כך ראינו שאין בדורות הללו מי שיכול להתיר נדרים וכל שכן שבועות וזה הנשבע יקיים שבועתו ולא ישא את האשה שנשבע עליה ואם אשתו היא יגרשנה ואין בו משום שלום אשתו לח לרב האיי ז"ל.

מי שנשבע שלא לשתות יין וידוע אצלנו שמי שאמר יין הוא על ענבים ושכר הוא של צמוקים מותר לו לשתות השכר או לאו. וכן מי שנשבע שלא ישתה שכר מותר לו לשתותיין.

יברר לנו אם אחד מהם יכנס בכלל אחר. כללו של דבר אמרו חכמים דבר זה ברור בנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

ולפי מה שידוע בכל מקום בדברי יושביו שהם נושאים ונותנים מתחייבים בנדריהם וכן בשבועותיהם. וכן שנו חכמים (נדרים נא ב) הנודר מן החלב מותר בקום ור' יוסי אוסר.

מן הקום מותר בחלב ר' יוסי אוסר. הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין תפלה ורמינהו הנודר מן העדשים אסור באשישים ור' יוסי מתיר לא קשיא מר כאתריה ומר כאתריה.

באתרייהו דרבנן קרו לחלבא חלבא ולקומא קומא. באתריה דר' יוסי לקומא נמי קרו ליה קומא דחלבא.

לפיכך אם ידוע בדיבור המקום שכל האומר יין סתם הוא של ענבים אין זה אסור אלא בשל ענבים אבל אם אמר בלשון הקדש הרי זה כולל כל המשכרין ואנו רואים שהיין בן ארבעים יום בכלל שכר הוא. לט עוד לו.

ששאלתם ראובן נשבע שלא יתפלל בכנסת פלונית ויש לו מקום קרוב ממנה ורצה לסתור אותו ולפתוח אותו לכנסת מהו שישב באותו מקום ויתפלל מי אמרינן כיון שבשעת שבועתו לא היה אותו מקום בבית הכנסת מותר לו עתה להתפלל בו או דילמא כיון שנפתח לאותה כנסת נעשה כמותה ואסור להתפלל בו.

כך ראינו כי בית הכנסת כבית דעלמא דמי ובבית תנן (נדרים נו ב) הנודר מן הבית אינו אסור אלא מן המשקוף ולפנים ומקשינן ולחוץ לא מתיב רב מרי ויצא הכהן מן הבית יכול ילך לביתו ויסגיר ת"ל אל פתח הבית. יכול יעמוד תחת המשקוף ויסגיר ת"ל מן הבית עד שיצא מן הבית כלו כיצד עומד בצד המשקוף ומסגיר.

מנין שאם עמד תחת המשקוף והסגיר או שהלך לביתו והסגיר שהסגרו מוסגר ת"ל והסגיר את הבית מכל מקום. ומפרקינן שאני הכא דאמר קרא מן הבית עד שיצא מן הבית כלו הכא נמי אסור להתפלל באותו בית הכנסת מן המשקוף ולפנים ואותו מקום שהוא לו אם ערכו בבית הכנסת הרי ראובן זה אסור להתפלל בו.

ואם תאמר בשעת שבועתו לא היה אותו מקום בבית הכנסת כאשר כתוב בשאלה הרי פירשו רבותינו כי הנודר והנשבע אוסר את עצמו בדבר שהוא מתחדש ודבר שלא בא לרשות הנודר והנשבע דתנן (שם נז א) קונם פירות האלו עלי קונם הן על פי קונם הן

לפי אסור בחילופיהן וגידוליהן. שאני אוכל שאני טועם מותר בחילופיהם ובגידוליהם ואמר עלה (שם מז א) בעי רמי בר חמא קונספירות האלו על פלוני מהו בחילופיהם מי אמרינן גבי דידיה הואיל ואדם אוסר פירות חברו על עצמו אדם אוסר דבר שלא בא לעולם על עצמו, גבי חברו הואיל ואין אדם אוסר פירות חבירו על חברו אין אדם אוסר דבר שלא בא לעולם על חברו או דלמא משום דחילופן כגידולן דמי לא שנא הוא ולא שנא חבירו ואסיקנא לכתחילה לא ואי עבר ועבד עבד מהא בעיא שמעינן שאדם אוסר על עצמו דשלב"ל או שלא בא לאותו רשות בקונם ואי אתה צ"ל בשבועה.

ואי אתית למימר דהא שבועה דראובן לא דמיא לקונם פירות הללו עלי ולא דמיא אלא לשאני אוכל שאני טועם דהכי קאמר לא מצלינא התם דבהאי מותר בגדוליהן ומאי דלא הוה בשעת שבועה. דמי ליה מי שאמר אני מתפלל בבהכ"נ הזה שכיון שנתכוון לבית ידוע לו באותה שעה אם הוסיפו עליו נמצא בית אחר אבל אם לא אמר בהכ"נ הזה אלא בהכ"נ פלונית אם הוסיפו עליה ונכנס המקום שהוסיפו עליה בכללה ונקרא כלה אחת הרי בא אותו המקום בכלל השבועה ובהדיא תניא (ב"ב ח' א') המודר הנאה מבני עירו אם בא אחר וישב שם י"ב חדש אסור בו לפיכך הנודר מבית הכנסת ונוסף עליה בית אחר הוספה מוחלטת אסור בו.

אבל אם נעשה המקום שהוסיפו משונה מבית הכנסת ואומרים רואיו חדר של בהכ"נ או שם ליווי כל שהוא ואין הצבור מתפללין שם אע"פ שנטפל עמו לשם בהכ"נ מותר כמו ששנינו (נדרים נג א) הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים. מן הסתוניות מותר בחומץ סתוניות ר' יהודה אומר כל ששם תולדתו קרויה ונדר הימנו אסור ביוצא הימנו וחכמים מתירין.

עד כאן לא פליגי אלא ביוצא הימנו ונקרא חומץ סתוניות או דבש תמרים אבל אם נקרא תמרים או סתוניות לא פליגי שהוא אסור. ותקנת ראובן זה הנשבע שלא יקדיש את המקום שלו וישימהו לבית הכנסת אלא יפתחהו לבית הכנסת על מנת שהוא שלו שימצא מותר להתפלל שם ואם התנה כי אחר מותו יהא הקדש בבית הכנסת כלו שפיר דמי.

מ עוד לו.

וששאלתם גוי שיש לו שבועה על ישראל ואינו רוצה להשביעו בשבועת ישראל אלא בשבועת גוים כמו שנשבעים באללה אלקילא היא שבועה חמורה כשבועת ישראל וימנע עצמו ממנה או יש קילותא. כך ראינו ששבועה חמורה היא ואין בה קילותא כל עיקר.

מא כל צבורא דמקבלין עליהן מלתא למעבד וגזרין גזרה בס"ת ובשמתא ובחרמות דלא למעבר עלה ונהגו בה איסורא ובתר הכין מתחרטין וקא חזי דלא יכיל צבורא למיקם בה הכי חזינן דודאי יכולין לבטולה מכמה טעמים חדא דאמרינן (נדרים כב ב) פותחין בחרטה. ועוד דלא מתבעי להון למגזר גזרה על הצבור מאי דלא יכלון צבורא למיקם בה דקאמרינן (ע"ז לו א) אין גוזרין גזרה על הצבור וכו' והלכך מן הלין טעמי יכלין צבורא לבטולי להאי גזרתא דגזרי עליהון ולית עלייהו עונש בגווה.

מב לרב דוסא. ששאלתם מאן דאשתבע לא אכיל פת זמן קצוב מהו לאכול ספוג וכעכין כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר בנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואין רגילין בני

אדם לקרוא ספוג וכעכין בשם פת שרי או דילמא כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר (פסחים לז א) אפי' הדביק ולבסוף הרתיח חייב בחלה ומברך עליו המוציא וספוג מעשה אלפס הוא.

ולא עוד אלא הרתיח ולבסוף הדביק הוא וכן עושין אצלנו שמרתיח שמן (בכלי) של מיני מתכות ועושין גריסות גריסות מן הבצק ומטגנין אותן כשהוא על האש והשמן רותח. ועוד מעשה דרב הונא (ברכות מב א) דאכל תריסר רפתי כעכי (1) עד כל שאחרים קובעין סעודה עליו צריך לברך.

וממעשה (שם) דרב יצחק (2) עסיק ליה לבריה עד התם דקבע עליהו דילפינן דכיון דקבע איניש סעודתיה על כעכין מברך עליהון המוציא ושלש ברכות הני ספוג וכעכן אסירי על הנשבע על הפת ועוד מי שרי ליה למיכל דייסא ואע"ג דמקריא נהמא דאמר ר' זעירא (ביצה יו א) הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא או לא וזה הנשבע אם אמר דמאי דסליק אדעתיה והוות כוונתיה בעידן שבועה על הפת הימנו האפויה בתנור ובפורני בלחוד מי סמיך על כונתו ושרי ליה למיכל מאי דליתיה אפוי בפורני ובתנור או לא הכין חזינן דסופגנין וכעכין נהמא מקרו וסופגנין דתחילת עיסה וסוף עיסה לא ידעינן היכי אינון.

והכי אנחנא אתרמיא לנא כי הא מלתא מן שתין שנין דאשתבענא בשעת קניטת דעת כי הא שבועה וכל סבי ורבוואתא דההוא זמן שרו לנא פת הצנומה בקדרה דלא אשתייר בה פירורין ואפ' פחות מכזית ולית בהתודיתא דנהמא כל עיקר אלא דהוי כעין טרוף. ולא שרו לנא למיכלה בתורת אכילה ולעיסה אלא למטרפא מטרף כעין שתייה והכין עבידנא באסמכתא דכלהון ואע"ג דהוות פת מתחילה כיון דנפקא לה מתורת לחם ואמחייא לה והויא לה כעין מיחא לא מקריא נהמא כל עיקר וכדתנן הנודר מן התמרים וכו'.

ואי מערב ביה בשרא דקיקא או דובשא טפי נפיק מתורת לחם והוי כעין חביצא או דייסא. ודייסא גופי שרי היתר גמור למאן דאשתבע דלא אכיל לחמא.

והא דאמר ר' זירא דאכלי נהמא בנהמא דברי הבאי נינהו. אבל מאי דכתבתון אם אמר הנשבע שלא היתה כוונתו אלא על הפת האפויה בתנור ובפורני בלבד או אמר שאין הסופגנין והדובשנין והכעכין והאסקריטין וכיוצא בהן בדעתו באותה שעה והייתי סבור שאינן בכלל שבועתי וכך היתה כונתי שאיני נאסר אלא באפוי בתנור ובפורני בלבד הרי הקולר תלוי בצוארו ולא היה צריך להשאל דאפי' בשבועת מרמה באומר שנתכונתי למה שאינו לשון בני אדם בשיחתן הזאת הא תנן (נדרים כ א) נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים.

נדר בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות מלכים. הרי עצמי קרבן ואמר לא נדרתי אלא בעצם שהנחתי להיות נודר בו.

קונם אשתי נהנית לי ואמר לא נדרתי אלא מאשתי הראשונה שגרשתי, כולם אין נשאלין להם ואם נשאלין עונשין אותן ומחמירין עליהם דברי ר' מאיר וחכמים אומרים פותחין להם פתח ממקום אחר ומלמדין אותן שלא יהו עושין כן ואמרינן עלה מאי קאמר אמר

רב יהודא הכי קאמר כלן אין צריכין שאלה בד"א בתלמיד חכם אבל בעם הארץ שבא לישאל עונשין אותו ומחמירין עליו.

וכי הא מלתא דמפרשא בשאלתכא קילא מן הכין טובא וכגון האי אם נשאל מתירין לא דלון מרמה עבד אלא הכין הוה דעתיה דהא לשון בני אדם. מג לרב שרירא.

וששאלתם הא דאמרינן במס' נדרים (כב ב) הלכה נזקקין לאלהי ישראל ופותחין בחרטה וקשיא לן הא דאמר רב אסי (שם) אין נזקקין לאלהי ישראל חוץ מקונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהכתה את בני וכו' ומהו נזקקין לאלהי ישראל. הכי חזינן דגברא אגברא לא מירמי דרב אסי ורב נחמן פליגי.

ובשמעתא ודאי הלכתא כרב נחמן דפותחין בחרטה וכי היכי דמפרש ולא מבעיא דמתני כגון (שם סה א) ר"מ אומר יש דברים שהן כנולד ואינן כנולד וחכמיםמודים לו. ועוד (שם ב) אמר ר"מ פותחין לאדם מן הכתוב בתורה וכגון (שם) פותחין לאדם בכתובת אשתו.

ומעשה דר' עקיבא. וכגון (סו א) פותחין לאדם בשבתות וי"ט ופותחין לאדם בכבוד עצמו וכבוד בניו אלא אפי' דגמ' כר"ש ברבי (שם כב ב) וכר' ישמעאל בר' יוסי (שם כג א) וכתבינהו לאילין כלון דבבי הא פתחין לאחרוטי על נדריהון ושבועתהון מיהו עיקר מלתא כדר' אסי ניהו.

ועל הכין הוא בנינא דענין זקיקה דמזדקקינן לשבועה להפר אותה דמשוינן לה כגון שבועת שגגות דתנן (שם כה ב) שבועות שגגות מותרות ונדרי שגגות מותרים כגון קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהכתה את בני ונודע שלא גנבתו ושלא הכתו דהא כי אשתבע אסתבר ליה דגנבה את כיסו והכתה את בנו ולא הות מלתא הכי וכיון דאילו הוה ידע שלא גנבה ושלא הכתה לא הוה משתבע הרי זה מותר ולא מחייב בשבועתו והויא לה שבועת שגגות והכין קאמר רב אסי דודאי אי אמר בפיו דמשום הכי אשתבע אי נמי דמוכח מלתא הוה ליה כתולה נדרו בדבר אחר וכי ההיא דתנן (שם סו א) קונם שאיני נושא את פלונית כעורה והיא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה לא מפני שהיתה כעורה ונעשית נאה וכו' אלא שהנדר טעות וכדתנן (שם) קונם בצל שאני טועם שהבצל רע ללב א"ל והלא בצל כופרי יפה ללב וקסברי רבנן דלא מבעיא בהדא מלתא דמוכח דהוה בדעתיה בעידן נדרו ושבועתו בחילוף מאי דאיתיה בודאי אלא אפי' אית מדעם אחרינא דלא הוה בדעתיה בעת הנדר או השבועה ואי הוה דכיר לה או הוה ידיע בה בעת שבועתו לא הוה משתבע כאילין מילין דמיין ואית לן למפתח ליה בכה"ג ואדכורי מילי דאי הויין בדעתיה לא הוה משתבע ואפי' באלהי ישראל מזדקקין ליה ומתירין את שבועתו כדאשכחן ליה פתחא דחרטה וחשבינן מאן דאינשי מדעם דאי הוה דכיר ליה לא משתבע כגון מאן דמשתבע בשביל מלתא דאידמיא ליה והוות כדעתיה ולא הוות כדאדמי ליה.

והלכתא כאילין מילין. אבל רב אסי ס"ל דאי ודאי משתבע אדעתא דמלתא דאידמיא ליה והוות בדעתיה ולא הוות כדאדמי ליה עת שבועתו ואשתכח דלא הוה הכי נשאלין לו ומתירין את שבועתו.

ולא היה צריך לו לומר למפתח ליה פתחא. אבל לאדכודי מלתא דלא הוה בדעתיה דאילו הוה דכיר לא משתבע לית לן בה.

והכי אמר רב יוסף האי שמעתא בהאי לישנא (שם כא ב) אמר רב יהודה אמר רב אסי אין חכם מתיר אלא ארבעה נדרים הללו קסבר אין פותחין בחרטה. וסבר דמאן דמשתבע באלוהי ישראל לא מזדקקינן ליה אפי' היכא דודאי אמר בפומי הני מילי דאתלי לשבועתיה בהון כגון אשתי נהנית לי כדאמרי' (שם כב ב) ההוא דאתא לקמיה דרב אסי א"ל במאי נדרת א"ל באלהי ישראל א"ל אי נדרת במוהי מזדקיקנא לאלהי ישראל לא מזדקיקנא לך וזהו פירוש אין נזקקין לאלוקי ישראל.

ורבנן אמרי היכא ודאי דאדכר נפשיה דאדעתיה אשתבע ולא אשתכחת כגון אשתי נהנית לי לא צריך שאלה דאמרי' (שם כא ב) אמר רב יהודה אמר רב אסי ארבעה נדרים צריכין שאלה לחכם כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי תנא תני ארבעה נדרים הללו התירו חכמים ואת אמרת צריכין שאלה וכי אצטריכינן שאלה לחכם לגלויי דעתיה במאי דלא אדכריה בפומיה.

ואנן השתא אי עבדינן קרוב לדרב אסי עבדינן דמר רב יהודא ז"ל סליק ממתיבתא אזדקוקי לשבועות ולא הוה מזדקיק. ומאן דבתריה הוו אמרי לית לן למעבד מאי דלא עבד מר רב יהודאי אלא מיהא כי מתרמי מלתא דאית בה תקנתא או מצוה כגון עשיית שלום בין איש לאשתו וכגון שלמא דצבורא דכנשתא וכדומין לזה מזדקקינן לה במילי דמוכחן וברורין קרוב לדרב אסי אבל פתחי כי ההוא דאתא לקמיה דרב וכר"ש ברבי וכר' ישמעאל בר' יוסי וכדביתהו דאביי וכההוא דאתא לקמיה דר"א וכיוצא בה לא עבדינן.

מד לרב האיי. וששאלתם לענין מי שנשבע שלא להנות אשתו ולית ליה לשלומי כתובה ולגרשה אי בודאי ידע בנפשה שגלוי וידוע לפני יוצרו דלית ליה לשלומי אפי' נשאר עני והיא לא קא מצטביא אלא לשלומי כתובתה וכמה דלא שלים מחייב בשאר כסות ועונה הרי הוא כמי שנשבע לבטל את המצוה שלא לעשות סוכה ושלא ליטול לולב ושלא להניח תפילין וכיוצא בהן והרי זו שבועת שוא.

ואע"ג דבעידן דאשתבע אין פשוטן של דברים לעבור על המצוה אלא כיון דקאתי לידי לעבור את המצוה הרי באה השבועה לידי שוא. ואי ודאי הוה בדעתיה בעידנא דאשתבע דלית ליה לשלומי וכמה דלא משלם מחייב בשאר כסות ועונה ואעפ"כ משתבע דלא עביד מאי דמחייב הרי זו שבועת שוא מעיקרה שחייבין על זדונה מלקות ארבעים ושרי לאוכלה ולאשקוייה ולכסויה ולמיקם בעונתה וא"צ התרת חכם.

אבל אי לא הוין מילין אילין בדעתיה בעידן שבועתו אלא כסבור היה שיכול לעמוד בשבועתו ולבסוף אגלאי ליה דלא יכול, או דחשבדאית ליה שיעור כתובתה וכדחפש במיליה לא אשכח. או דחשב דיכיל לגרשה ולמהוי כתובתה עליה בהלואה וחוב ולבסוף אגלאי ליה דלית ליה מן דינא למעבד הכין או אנסא אחרינא כיוצא באלו לאו שבועת שוא היא ולית עליה מלקות אלא לשבועת שגגות דמיא ומתני בהדיא תנן (נדרים סה ב)

פותחין לאדם בכתובת אשתו ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ת' זוזי וכו'.

ולענין מאי דאמריתון דילמא התם נדר הכא שבועה הא תנן נמי (שבועות כה ב) כשם שנדרי שגגות מותרות וכו'. ואע"ג דדומיא מאי דאמור רבנן לענין מה שאכלתי ושלא אכלתי ה"נ התירו חכמים לענין ביטוי שאוכל ושלא אוכל וזה שנשבע צריך שאלת חכם.

ואע"ג דמן כמה דורות סליקו להו התרה לשבועה בכי הא מלתא שאני דלאו דבר רשות הוא ולא מצי קיומי שבועתו ולא מנעין רבנן התרה מה שאילו מן קמאי מר רב יהודאי גאון ריש מתיבתא ז"ל יש קידוש שלא במקום סעודה כרב ור' יוחנן או אין קידוש אלא במקום סעודה כשמואל. (פסחים קא א) ואמר אמור רבנן דעבדינן לחומרא כשמואל.

תוב שאילו מן קמיה ארוזא כד מבשל מאי מברכין עליה. ואמר אע"ג דקא מותבינן לרב ושמואל תיובתא דקאמרי' (ברכות לג א) ורבנן לא מברכינן עליה בורא מיני מזונות והתניא הכוסס את החטה מברך עליה וכו' וקא מוקים לה כרבנן וקא הויא תיובתא דשמואל מדקא הדרינן וקאמרינן (שם ב) האי ריהטא בין דחקלא בין דמחוזא מברכינן עלה בורא מיני מזונות דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליה בורא מיני מזונות מכלל דהלכתא כרב ושמואל דעל חמשת המינין הוא דמברכינן בורא מיני מזונות אבל אארוזא לא תוב שאלו מן קמיה נדה מהו מלצלויי או למיעל לבי כנשתא.

ואמר שפיר דמי. תוב שאילו מין קמיה מאן דקרי פסוקי דזמרה בתר דצלי צריך לברוכי לפניהם או לא.

ואמר לא צריך לברוכי שכבר נפטר באהבה רבה. תוב שאילו מן קמיה הא דאמר רבא בראש משנה דהיה קורא (ברכות יג ב) לענין ק"ש הלכה כר"מ ואמר הלכה כוותיה תוב שאילו מן קמיה כל איסורין שבתורה במשהו כרב ושמואל או בנותן טעם כר' יוחנן ורשב"ל.

(ע"ז עג ב) ואמרמדאצטריך לון למימר (פסחים ל' א) אמר רבא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו כרב בהא ניהו דהלכתא כרב הא שארא כר' יוחנן וריש לקיש בנותן טעם. תוב שאילו מן קמיה כחל שקרעו מהו לבשלו עם הבשר לקדרה ואמר אסור אבל לחודיה שפיר דמי.

תוב שאילו מן קמיה דאמרי' (חולין קה ב) מים אמצעיים רשות ואמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל באיזה תבשיל. ואמר בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה.

תוב שאילו מן קמיה הלין (1) מזוזי מאי מברכינן עילוויהו ואמר תני בתוספתא (כלאים פ"ג) כל שמוציא עלין מעיקרו עשב הוא נפקא מינה לברוכי עליה בפה"ע. והלין מזוזי מברכינן עילווייהו בורא פרי האדמה ואמר דהוה קא מסגי מר רב דימי ומר רב מארי בריה (2) ואמר רב מארי לאבוה היגי עץ היזמי עשב מאי טעמא היזמונא יבשה לגמרי ומפקא מהדר הודרנא.

והגנתא כמשא באילנא ומלבלבא מעיקרא. תוב שאילו מן קמיה המלוה את חברו ובקש לצאת למדינת הים ועדיין לא הגיע זמנו לפרוע לו יש לו לתבעו.

ואמר לא.

יש לו לומר תן לי ערב. ואמר לא.

תוב שאילו מן קמיה ישראל שיש לו קרובים משומדים מהו להברותן ואמר לא מתבעי. תוב שאילו מן קמיה אבל מערב מהו להברותו ולא פשט, תוב שאילו מן קמיה הקורא בתורה בראש חדש חנוכה ושבת בשל ראש חדש מפטיר או בשל חנוכה ואמר בשל חנוכה: תוב שאילו מן קמיה מי שקדש לאנשי ביתו ובא אצל אנשים שאין יודעין לקדש מהו שיחזור ויקדש.

ואמר לא יקדש, תוב שאילו מן קמיה רחב משבעה גויים היתה ואמר אין. ואמרו קמיה האמרי' (יבמות עו א) הדר אמר רבא לאו מלתא הוא דאמרי בגיותן לית להו חתנות כי מגיירי אית להו חתנות וכו' יהושע היכי נסבה ואמר (2) הני מילי לאחר שנכנסו ישראל לארץ רחב משנכנסו מרגלים דיהושע נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ.

תוב שאילו מן קמיה היה יושב בספינה כשהיא מהלכת בשבת מהו לשלשל דלי ולמלאתו. מהו להשליך שיורי כוסות ועצמות וקליפים לים.

ואמר יעשה דלי שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים ומשליך לתוכו וממלא. תוב שאילו מן קמיה מהו לשכור רשות מן הגויים לטלטל בכל הספינה ואמר לא צריך.

תוב שמ"ק ספינה שנכנסה בנמל והיתה בתוך התחום מבעוד יום מהו לירד הימנה בשבת. ואמר מותר.

תוב שמ"ק ספינה שבאת מחוץ לתחום מהו לעלות לה בני העיר בשבת. ואמר מותר.

תוב שמ"ק הא דאמר רב הונא (כתובות יא א) קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד עבד שוטה וקטן מהו להטבילו על דעת ב"ד ואמר כגר. תוב שמ"ק נתין שנשא שפחה ושחרר את הולד מהו ואמר כממזר וכר' טרפון דמכשר.

(קידושין סט א) תוב שמ"ק בגד שפרשוהו ונגע בגופו של מת מהו בהנאה. ואמר מותר כמה דלא אזמניה לא מתסר.

תוב שמ"ק מהו לקרות במגילה שמצויינת ואמר לא מתבעי. תוב שמ"ק אהיני שליקי יש בהן משום בישולי גויים ואמר לא.

מאי מברכינן עלייהו. ואמר בורא פרי העץ.

תוב שמ"ק נדה שלא טבלה מי איתה באיסור כרת או לא. ואמר איתה.

תוב שמ"ק טבילה לנדה מן התורה מנין. ואמר קל וחומר ממגעה.

תוב שמ"ק ב"ד שמלו במקום שאין אב מי יברך להכניסו בבריתו. ואמר הכל מברכין.

תוב שמ"ק המל את העבדים אחת מברך או שתים. ואמר המל מברך אקב"ו על המילה.

וקוניו מברכין למול את העבדים כלה במקום להכניסו. תוב שמ"ק מחט שנמצאת תחובה וראשה לפנים חוששין לה או לא.

ואמר חוששין. תוב שמ"ק שופר שניקב במשהו וסתמו שלא במינו מאי.

ואמר אם מעכב את התקיעה פסול וכי קאמרינן (ר"ה לז ב) אם אינו מעכב את התקיעה כשר במשהו אבל טפי (אע"ג) דנשתייר רובו פסול. דעבדינן כתרין לישני דר' נתן לחומרא.

במינו כשר והוא שנשתייר רובו. שלא במינו פסול ואע"ג דאשתייר רובו.

תוב שמ"ק מקום שבני אדם מתביישים להשבע ואמר הפכו השבועה על שכנגדו יש לו בדין או לא כגון (שבועות מד א) כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ואמר אנא לא משתבענא ופקענא אשתבע את ושקול. ואמר לית ליה למימר כן אי דמשתבע ומפקע או דמשלם בלא שבועה.

תוב שמ"ק היושב במשתה ועמד והשתין מים וברור לו שלא נגע צריך נטילת ידים או לא. תוב שמ"ק פירושא דהדן פסוקא מי עלה שמים וירד משה.

מי אסף רוח בחפניו אהרן דכתיב קחו לכם מלא חפניכם. מי צרר מים כשמלה אליהו שהכה את המים באדרתו.

מי הקים כל אפסי ארץ משיח. ואמר דתני בשעה שאמר העם מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים ויען איש משם ויאמר ומי אביהם.

מאי ומי אביהם אמר להם וכי יש אב לדברי תורה והלא כבר נאמר מה שמו ומה שם בנו כי תדע אלמא תורה לאו ירושה. הכי קאמר חזו כמה נפיש משה דעלה לשמים.

אהרן דאסף רוח. אליהו דצרר מים.

משיח דקם כל אפסי ארץ. מי הוו להו בני דהוו נפישין כוותהון ויכלין למעבד כוותהון מה שמו ומה שם בנו כי תדע.

מהכין תדע דתורה לאו ירושה. וכתיב בהדין ענינא בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת בתורה קאמר קרא.

תוב שמ"ק המברך ברכת המזון מהו שיטעום מכוס: ואמר אי ניחא ליה למתן לבעל הבית נתיב ליה לבעל הבית בלא מטעם ולא מברך בורא פרי הגפן אלא לשתייה כוליה. תוב שמ"ק אמר ריש מתיבתא כל היכא דפליגי רבנן במלתא ומתרגם אמר קרא כחד מנהון הלכתא כוותיה.

תוב שמ"ק מהו צינים פחים. ואמר צינים פחים פירוש תרי קראי דא והמדנא תוב אמר רחמנא והמדנא תוב אמר רחמנא מתניתין כי הא לא בקא בר יומא (חולין נח ב) בגרסא קאמרינן.

(5) תוב שמ"ק הא דתנן (מכות כג ב) אר"ש ומה הדם שעשו של אדם חזתה הימנה וכו' כדאיתא תוב שמ"ק מהו שלא נשק לו ליוסף. ואמר דהוה קא קרי יעקב אבינו ק"ש ולא פסק ליה.

תוב שמ"ק מהו (אבות פ"א) אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. ואמר דינא דלא קמך כען למפסקיה ואתי בעל דין ואמר אסדריה קמך להדין דינא לא מתבעי למשמע מיניה.

תוב שמ"ק מהו (אבות פ"ג) מעשרות סייג לתורה ואמר דרחמנא אמר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך ותקינו רבנן מירק. תוב שמ"ק מהו (שם) נדרים סייג לפרישות ואמר הדין גמרא דאית בנדרים (י"א) דהאי דתקינו רבנן קונם דילמא אתי למימר נדר לה' וכי אמר הכי מאי הואי דילמא אמר לה'ולא אמר נדר.

וכל המדבר שם בלא זמנו כדאמור ביה הלכך תקנו רבנן סייג לפרישות תוב שמ"ק הא דאמר רב יהודה אמר רב (סוטה י' א) אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי כ"ב שנה והא כתיב והוא שפט את ישראל עשרים שנה ולא פשט. ובסדר עולם נמי עשרים תנא.

מו שאל רב נחשון בר ברכיה ז"ל מרבינו האיי ז"ל. הא דגרסינן (גטין ז' א) שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור וכו' ובתלמוד ירושלמי (מגילה מ"ג) מצינו דאבעיא להו מהו לכתוב תרין מילין מן פסוקא ופשטו ממעשה דמר עוקבא ריש גלותא דכתב ישראל אל תשמח כעמים אל גיל.

ור' הונא נמי שלח כתב לר' הושעיה ראשיתך מצער ותשגה מאד אחריתך. על איזה מהן נסמוך.

אם נאמר כי אלו מארץ ישראל לא כתבי הפסוקים כמו שהן מפני שלא שרטטו ולמה לא שרטטו וכתבו הפסוקים אלא הפכום. ועוד ראינו דיש מן הגאונים ז"ל מנקד על הפסוקים ויש מי שאינו מנקד והמנקד מנין יודע שהנקוד כשרטוט.

יפרש לנו אדונינו. והשיב אנו על תלמוד שלנו סומכין ומאי דפסיק הכא לא חיישינן למאי דאיתא התם.

ודאי לגלויי מלתא דמסתמא הכא או דלא מפרשא הכא ולא מכחשא נמי סמכינן עליה. אי נמי מלתא דפירושא.

ולענין מאי דשנו התם פסוקי ואקדמו ואחדו מחזיא מלתא דלאו משום שרטוט אלא משום שלא יכתבו פסוק כצורתו ויהיה משולח בידי גויים. והרי מצינו שאף משם כתבו בלא שרטוט פסוקים כמות שהן דאמר רב יוסף גטין ב) מאן לימא לן דר' אביתר דסמכא הוא ועוד הא הוא דשלח לרב יהודה בני אדם העולים משם לכאן וכו' ומאי נינהו זעירי ורבה בר בר חנה (1) וכתב ליה בלא שרטוט.

ואמר ר' יצחק שנים כותבין שלשה אין כותבין. אמר ליה אביי אטו כל דלא שמיע ליה דר' יצחק לאו גברא רבא הוא בשלמא מלתא דתליא בסברא לחיי אלא הא גמרא הוא וגמרא לא שמיע ליה.

ואנן קא חזינן גאונים ז"ל מן יומי דרבנן סבוראי דכתבי לכל אתרוותא פשוטי ודיאסקי וכתבי פסוקי כמות שהן ומשרטטין או מנקדין והכין קא עבדינן והכין קא שמענא דור אחר דור דהאי נקוד דמנקדין כשרטוט חשוב ודאי שמעתא בהדיא שהנקוד כשרטוט לא חזי לנא אלא מיהא עמא דבר ורשוותא הכין עבדין.

מז לרב נטרונאי. וששאלתם מים אחרונים צריכין מסובין כלן ליטול ידהם ואח"כ מברך ברכת המזון או שיטול ידיו המזומן לברכה ולאחר שיעמדו יטול כל א' וא' בביתו מפני הטורח.

כך למדנו שמנהג לסלק שלחן וליטול ידיהם כלן ולברך דקא אמרינן (ברכות מו ב) א"ל ריש גלותא לרב ששת אע"ג דאתון רבנן בצרכי סעודה פרסאי פקעין טפי וכו' וקאמרינן עלה אמר ר' חייא בר אשי אמר רב כל הנוטל ידיו תחילה באחרונה הוא מזומן לברכה ומדקאמר תחילה אלמא כלהון מתבעי להון ליטול ידיהן מיהו אי ניחא להון לברך ואח"כ ליטול ידיהם הרשות בידן ואימתי בזמן שלא אכלו דבר מזוהם אבל אכלו דבר מזוהם קיימא לן (שם נג ב) ידים מזוהמות פסולות לברכה ומה הן דברים מזוהמין שפסול אדם לברך עד שיטול אמרו חכמים כל שהיה קרב ע"ג המזבח לקרבן אינו פוסל.

וכל בהמה ועוף שאין קרבין לגבי המזבח וחיה ודגים כלן פסולין עד שיטול ידיו. וכשהן פסולין לברך אין פסולין אלא כשמברכין על כוס של ברכה אבל אם אין מברכין על כוס אין פוסלין.

ואף כשמברכין על היין נמי אינו פסול אלא אותו שמזומן לברכה בלבד שצריך לטול בידו כוס והוא דאמר רב יהודה אמר רב (שם) במתניתא תנא והתקדשתם והייתם קדושים וכו' והא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב (שם מב א) שלש תכיפות הן תכף לנטילת ידים ברכה אלמא תחילה נטילת ידים ואחר כך ברכה כלן למברך ועיקר כשמברך על הכוס.

מ"ט דלא קאמרינן אדם מזוהם אלא ידים מפני שצריך ליטול כוס בידו. מח עוד לו.

וששאלתם כשגומרין סעודה מסלקין את השלחן ואח"כ מברכין ברכת המזון או מברכין ושלחן לפניהם. דבר זה אין לו בירור מדברי חכמים אלא כך מנהג שלנו בחול מסלקין את השלחן ונוטלין לידים ואח"כ מברכין.

בשבת מברכין על השלחן ואח"כ מסלקין כדי לשנות בין שבת לחול ויש בה נמי משום כל המאריך על שלחנו. מט לרב האיי.

ששאלתם על ברכת האור. ברכת האור חובה היא על כל מי שמכיר בין שני דברים שהן ניכרין.

ונהגו ראשונים להביט בשרטוטי ידים עד שיכיר ביניהם מפני שהן מצויות בכל עת ואין ניכרין בלילה על ידי האור הלכך אין צריך לבקש דבר לידע אם יאותו לאורו שכיון שהביט בשרטוטי כפיו דבר נאות. ושמענו מהזקנים שאומרים שיש בשרטוט פסת היד סימן להתברך בו.

ועוד מנהגנו להביט בצפרנים ואומרים מפני שהן פרות ורבות לעולם הלכך מי שרוצה לצאת ידי חובת ברכה זו צריך שיאות לאור הנר כמו שנהגו הראשונים כדי שיתחיב בברכה וגם שליח צבור הנאות לאור מוציא י"ח. נ וששאלתם ערב שבת שהיה מעונן והדליקו נר של שבת ואח"כ זרחה חמה אם כבו הנרות מותר להדליקן ומותר להוסיף

בהן עד שקיעת החמה ואם לא כבו א"צ לכבותן ולהדליקן שהנרות אין אוסרין את השבת ואין מתירין וכן מותר לעשות מלאכה אחרת עד שקיעת החמה.

נא לרב שרירא ורב האיי. ששאלתם על צבור שאמרו תפילת המנחה ביום ששי עם דמדומי חמה ודחקתן העת.

יש אומרים שהם מתפללין י"ח כהלכתן שלא תקנו שבעה ברכות אלא משום טורח והאי כיון דעראי הוא לא אכפת לן שמשלים בשבת י"ח דרך חול. ויש אומרים אומר שלש ראשונות ופוסק.

ויש אומרים אומר שלש ראשונות ושומע תפילה ושלש אחרונות. ויש שפירשו שפוסקין באותה ברכה שמרגיש בה כי בא השמש ואומר יתגדל הלכה כמאן.

ממה שאמרתם עם דמדומי חמה וממה שאמרתם פוסק באיזו ברכה שמרגיש בה כי בא השמש משמע שהתחיל ועדיין לא בא השמש ולא יפה הוא זה כי מבא השמש עד עונת ק"ש ערבית יש רוח לומר י"ח. ובזמן שמתחיל ש"צ בשעה שיש דמדומי חמה ועדיין לא בא השמש אע"פ שבא השמש משלים.

והכין מנהגא דרבנן כדאתרמי דוחק העת אבל אין נופלים על פניהם אחריה. ואנו אומרים כי בודאי אם אפשר לעשות עושין כן ואם אי אפשר וחלה שבת או יום טוב אין לך דוחק גדול מזה ומתפלל הביננו.

ואם דוחק העת שאפי' להביננו אין בו שהות בודאי יש לו לעשות כן ולומר אבות וגבורות וקדושת השם וחותך. כל זה בהכנסת שבת וי"ט דאיכא שתי תפילות משונות זו מזו אבל בימי החול לא צריכינן לכולי האי אלא גומר והולך אפי'בלילה.

וחולה שאין יכול להתפלל יקרא ק"ש ויתפלל אפילו מיושב ואם כבד עליו החולי הוא ומשמשיו פטורין דגמרי' לה מסוכה (סוכה כו א) דחולה ומשמשיו פטורין. מצטער הוא (פטור) ומשמשיו חייבין.

נב לרב נטרונאי. דעו שיש לקדש ולהבדיל בבתי כנסיות אע"פ שאין אורחים אוכלין שם.

ולא מבעי הבדלה דודאי מבדילין דכיון דאבדיל ליה שליח צבור יצאו כל הצבור כלן ידי חובתם והרוצה לחזור ולהבדיל בביתו הרשות בידו ואם לא רצה או שאין לו יין יצא י"ח בהבדלת שליח צבור. אלא אף קידוש דהלכה רווחת היא דאין קידוש אלא במקום סעודה אעפ"כ יקדישו על היין בבית הכנסת.

מה טעם מפני שהמטעמת של קידוש שבת רפואה היא לו. וזה שטועם כל הצבור לא שחובה הוא לטעום אלא שחובה לשמוע קידוש בלבד וכיון ששמע קידוש יצא י"ח וא"צ לטעום אבל נותנין לטעום משום רפואה דקאמרי' (ברכות מג ב) פסיעה גסה וכו' הלכך זמנין דאיכא מן הצבור דלית ליה יין ומקדש על רפתא תקינו לרבנן לקדש על היין בבית הכנסת משום רפואה.

נג לרב האיי. שאלתם הא דאמר אביי (פסחים קא א) כי הוינן בי מר כי הוה מקדש לן אמר לן טעימו מידי דלמא אדעיילתו לאושפיזייכו מתעקרא שרגא ובקידושא דהכא לא

נפקיתו וקשי לן הדין טעמא מי שאין לו יין בלילי שבתות או מי שכבה נרו אסור לו לטעום נמצא מתענה בשבת או אית טעמא אחרינא.

כך ראינו שאין דבר זה תלוי בנר אלא בסעודה דאמרינן (שם) רב הונא סבר אין קדוש אלא במקום סעודה בעבור כי אחר שקידש כבתה הנר ולא נתישבה דעתו לאכול סעודתו אלא באורה ופנו לו בגדיו לבית חופת בנו וחזר וקדש ואכל. ומתוך שלא חשב לעצמו את הקדוש הראשון אלא חזר וקידש עוד שנייה למדנו שהוא סובר שאין קדוש אלא במקום סעודה.

ואילו נתישבה דעתו לאכול בחשך אחר שכבתה הנר מותר היה והקידוש עולה לו. ובעבור שלא נתישבה דעתו לקבוע סעודתו שם חזר וקידש במקום סעודה.

וכן רבה היה אומר לבני ביתו אחר שמקדש להם אכלו כאן בשיעור מה שיקרא סעודה למען יעלה לכם הקידוש כי במקום סעודה היא. ואם לא תאכלוכלום שמא תכבה הנר ולא תתישב דעתכם לקבוע סעודתכם בחשך ולא עלה לכם קידוש זה.

לפיכך מי שאין לו נר או שכבה נרו אינו אסור לטעום ומותר הוא ועולה לו הקידוש אם דעתו מיושבת לסעוד בחשך או שיש לבנה שסועד לאורה. ואם אין דעתו מיושבת עליו לאכול אין קידוש עולה לו עד שקובע סעודה ומקדש ועולה לו קידוש היום.

נד עוד לו. ושכתבתם בקידושא דבי שמשי בשתייה או לשום על גבי העין.

לא שמענו מי שמשים את כוס הקידוש בלילי שבת על גבי עיניו אלא בשתייה ודאי. נה לרב שרירא.

וששאלתם שכתוב בהלכות קדש ואשתלי ולא טעים ושתי ליה אחרינא מייתו ליה כסא אחרינא ומברך עליה בפה"ג ושתי ולא צריך אהדורי קדושא דאמר מר המקדש אם טעם וכו'. הכי סבירא לן דזמנין סגיא בהכי וזמנין לא סגיא.

היכי דמי אי במקום סעודה קדישו ושקליה אחרינא לכסא ועדיין הוא יושב במקומו סגיא בהם מברך על כוס אחר בפ"ה ודיו ואי שלא במקום סעודה קדיש או קם מן ההוא דוכתא צריך למהדר ולקדושי. נו לרב עמרם.

עמרם בר ששנא ר"מ דמתא מחתיא לכל רבנן ותלמידיהון ושאר אחינו בית ישראל הדדים במדינת ברצלונא יקרים ונכבדים ואהובים לפנינו. שלומם ירבה לעד ויגדל קבלו שלום ממני וממר רב צמח דיינא דבבא ומן רישי כלי.

ומכל חכמים הסמוכים שהם במקום סנהדרי גדולה. ומן בני קיומי שהם במקום סנהדרי קטנה.

ומשאר חכמים ותנאים ות"ח שבישיבה כלה. שתמיד בשלומכם אנו שואלים ומבקשים רחמים עליכם שירחם עליכם המקום ברחמיו הרבים.

השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשישבים לפנינו אב"ד ואלופים וחכמים וכל תלמידים. והתבוננו בהם ועמדנו על מה שכתוב בהם וכך הראונו מן השמים.

ששאלתם כוס של קידוש טעון ברכה לאחריו או לא. ואת"ל טעון הני מילי היכא דמקדש מן קמי דליתי פתורא אבל אי מייתי פתורא ומקדש אפתורא לא טעון.

דילמא בין מייתי פתורא בין לא מייתי פתורא טעוןברכה לאחריו. כל זמן שלא בירך ברכת המזון חייב לברך ברכה אחרונה שהיא על הגפן וכו' מאי טעמא דלא קא חשיב ליה לכוס קידוש בהדי הנך דאין טעונין ברכה לאחריהם דקאמרינן (ברכות מד ב) מיתבי כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון לפניו ואין טעון לאחריו.

וזו היא הלכה דקא מותבינן תיובתא מינה וקאמרינן בשלמא לרב יצחק בר אבדימי למעוטי ירקא דאין טעון ברכה. לר' יצחק למעוטי מאי דאין טעונין ברכה לאחריהן אלא לרב פפא למעוטי מאי למעוטי מצות.

ומקשינן לבני מערבא דכד מסלקין תפילי מברכין אקב"ו לשמור חקיו למעוטי מאי למעוטי רוחני דאין טעונין ברכה לאחריהן ואילו כוס של קידוש לא מדכרי כלל אלמא טעון ברכה לאחריו. והני מילי היכא דלית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון אבל אי אית ליה כוס של ברכה כיון דעדיין לא מסח דעתיה דהא אית ליה כוס של ברכה לא צריך לברוכי אחר כוס של קידוש.

ואי קשיא אם כן למה מברך על כוס של ברכה בפה"ג משום דאפסקא בברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבד מן ההוא כוס של קידוש אי איקרי דבריך בהמ"ז נפיק ליה בברכת המזון ולא יכיל מהדר ברוכי על הגפן בתר בהמ"ז ולא שנא קידש מקמי פתורא לא שנא קידש על פתורא.

וכי תימא דכוס של קידוש לא נפיש וכיון דלא שתי טובא לא צריך לברוכי על הגפן כבר נתנו חכמים שיעור בין באכילה ובין בשתיה. אכילה כר' יוחנן (ברכות לא ב) שאכל זית מליח ובירך עליו תחילה וסוף ובמסקנא דזה הוא אגורי.

שתייה כיון ששתה כדי רביעית כבר נתחייב בברכה ראשונה ואחרונה. אי בעית אימא דגמרינן מיום הכפורים דתנן השותה מלא לוגמיו ביום הכפורים.

ואבע"א דאמרינן (שם יד א) מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום וכמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד רביעית ואידי ואידי קריבין לחד שיעורא. ואם תאמר שמע קידוש ולא שתה רביעית אם כן לא יצא ידי חובתו דקאמרינן (פסחים קז א) המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא וכל שכן אם שתהו לכוס כלו שחייב לברך לאחריו וא"ת כיון דכוס דמצוה הוא כיון שטעם כשיעור בין אכילה ובין שתייה נתחייב בברכה אחרונה, ואם מקדש זה ומבדיל זה עברו ולא טעמו רביעית ודאי פטורין מברכה אחרונה.

נז עוד לו. וששאלתם הא דאמור רבנן (פסחים קו ב) נטל ידיו לא יקדש בקידושא רבא אתמר או בכל קידוש אתמר ואת"לבקידושא רבא אתמר טעמא מאי.

כך ראינו שבקידוש דבי שימשי וטעמא מאי הכין קאמרינן אמר רב ברונא אמר רב נטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת מאי טעמא יין אין צריך נטילת ידים שכך אמרו חכמים (חולין קו א) הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח ופת הוא דטעונה נטילת

ידים וכיון דנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת לפיכך אם נטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת וכן אמר רב אדא בר אהבה אמר רב אמר להו רב יצחק בר שמואל אכתי לא נח נפשיה דרב שכחתינהו לשמעתיה מידי בנטל ידיו ולא נטל תליא מלתא בין נטל בין לא נטל קידוש על היין ועל הפת רשות הוא דזמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב זמנין דחביבא עליה רפתא מקדש ארפתא וזמנין דחביבא עליה חמרא מקדש אחמרא.

נח עוד לו. וששאלתם הא דגרסי' (פסחים קה א) רב חיננא בר שלמיה ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודה והוא קאי עילווייהו רב המנונא סבא אמרי ליה חזי אי נגה וקדיש יומא נפסוק ונבקעיה לשבתא אמר להו לא צריכיתו שבת היא קבעה נפשה דהתם אמר רב כשם שהשבת קובעת למעשר כך קובעת לקידוש ילמדנו אדוננו אנה אמר רב שמועה זו והיאך פירושה שמצינו בתלמוד ארץ ישראל כמעט ולא נתברר לנו.

ויש כמו זאת במקומות אחרים שאומר שמועה מפי חכם ואין אנו מוצאים אותה כגון דאמרינן ב"ב קסב ב) מסייעא ליה לחזקיה דאמר חזקיה מלאהו בקרובים כשר. אל יקשה בעיניכם כי הרבה בלא מנין יש בתלמוד שמועות שנאמרו בתוך מעשים וגופא דשמעתא לא נאמר בדוכתא אחריתי דזמנין דהדרין ואמרין גופא והוו בה וזמנין דשבקי לה ומן ההוא דוכתא בלחוד גמרינן לה ולא צריכיתו לאשכוחה בדוכתא אחריתי.

ויותר על כן משניות ברייתא דאמרו תנו רבנן ותניא ולא ידעין היכן אמירן דלאו כלהו מכילתא מטיין לן וקאמרינן אפשר השתא לא אהדר ליה ואהדר ליה בחבילתא אחריתי הכא שמעתא דאמר רב המנונא סבא הדא הוא דוכתא ולכך הוזכר מעשה כדי שתאמר בו שמועה זו ולמקבעה בגמרא ואנו בנעורינו כך הגיע אלינו בעבור ההיא שמעתא באלו מציאות (ב"מ לא ב) דאיסור ורב ספרא דאדכרינן מאי דתנן אלמנה מוכרת שלא בבית דין ואמר ליה ר' אבא לרב ספרא ולאו אתמר עלה אמר רב יוסף אמר רב נחמן אין צריכה לבית דין מומחין אבל צריכה לבית דין הדיוטות שמראין דברים הללו דאתמר עלהבדוכתה ובדוכתה ליכא מידי והכא בלחוד הוא דאתאמרה עלה וכמה תמהנו מזאת עד שראינו רוב התלמוד כך הוא וישר בעינינו.

והא שמעתא דאתאן עלה מיהא למדנו כשם שהשבת קובעת מוקצה למעשר כך קובעת שבת לקידוש. ופירוש הדבר הזה כי העת שהיא ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי וכל מה שהגיעה עונה הזאת ולא עשר הרי נקבע מוקצה כל השבת כלה ותנן (שבת קכו ב) מפנין תרומה ודמאי אבל לא את הטבל וכו' ואין אדם צריך לקבוע בלבבו שהספק קובעת אותה למוקצה ואין אדם צריך לבדוק ולחקור.

וכן מעת שרואה אדם ספק חשכה הרי נקבעה שבת לקידוש ואין צריך לחקור מן הגגות או מן ראשי דקלים ההגיע עת הקידוש כמו שאמרו לו לרב המנונא לבדוק להם כדי שיפסיקו לקידוש ויכינו את השלחן אלא מעשה שנראית להם כי כבר הוקבעה שבת והוקצה הטבל נתחייבו להפסיק ומביאין את השלחן לקידוש.

ומה שמצאתם בתלמוד ארץ ישראל כענין שמועה זו אין אנו יודעים מהו אלא מאי דגמירנא בפירושה הגדנו לכם. וסיפא דשמעתא סבור מינה כי היכי דקבע לקידוש קבעא להבדלה כי הלכה פסוקה היא כשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה.

אמר להו רב עמרם הכי אמר רב לקידוש קובעת להבדלה אינה קובעת ולא אמרן אלא לאפסוקי קבעא והכי פרישו לה רבנן לאפסוקי דלא מסלקינן שלחן ולהפסיק מלטעום כלום שאין חייבין בשעה שספק חשכה אבל להתחיל בסעודה אין מתחילין אלא בתר דנפיק יומא ומבדל. וכי אמרינן שאינה קובעת להפסיק ולא מחייב לאפסוקי הני מילי לאכילה אבל לשתייה מפסיק ולשתייה נמי לא אמרינן דמפסיק אלא חמרא ושכרא אבל מיא לא מפסיק.

נט לרב האיי. שאלתם במה שאמרו (שבת יב א) ולא יקרא לאור הנר ואמר רבה ואפי' גבוה שתי קומות ומצאנו בפירושי רבינו דהלכה כרבה.

ומנהגנו כאן בקירואן בבתי כנסיות מתקבצים אנשים בלילי יום הכפורים ופעמים בלילי שבתות וקורין התהלים לאור העששיות יש הפרש בין רבים דבית הכנסת ובין רבים דבתים, או בין הנרות לעששיות או לא. ועוד ראינו לאדוננו במקצת תשובות כי שנים בענין אחד מותר זה הענין המותר הוא כמו פרשה הצריכה לשבת או חזנות שצריכין לאותה שבת או כל דבר שרוצים התלמידים לקרות בתלמוד כמנהגם בחול כלן בענין אחד מותר או לא כי יש מהקדמונים שאסרוילמדנו אדוננו.

ודאי הלכתא כרבה ואין אדם יחלוק עליו. ושנים שקורין בענין אחד מותר דהכי סלקא שמעתא ומלתא פסיקא אמר שנים קורין בענין אחד וטעמא דמלתא דמנטרי אהדדי וליכא למימר דהא מלתא בפרשה או בחזנות שצורך לאותה שבת אלא כל ענין א' לשנים מותר ואפי' תלמוד.

גמרא הכי סלקא מיהו לא רגילי רבנן למעבד הכי ולא חזי לנא ולא שמיע לן דנקיט נסחא וגרסי בשרגא בלילי שבתא. ומאן דאמר לאו גמרא נקט אלא סייג שוי כמנהגא.

ס ששאלתם.

בית הכנסת ששער שלה ברשות הרבים ויש לו מנעול מבפנים וכשנועלין אותו מניח את המפתח בחלון של שער מבחוץ או אחורי הדלת מבפנים וצריכין לפתוח אותו בשבת לתפילה ואין יכולין להניחו כשהוא פתוח מפני הגנבים שלא יגנבו הספרים יש להם רשות לפתוח אותו מבחוץ כשהן עומדים בפני השער ברה"ר או לא.

כך ראינו שמותר לפתוח הדלת כשהן עומדים מבחוץ בפני השער ברה"ר כי כל שהוא חוץ מפני השער כרה"ר וטלטול ברה"ר פחות מארבע אמות מותר הוא. ואם יש חלון ארבעה על ארבעה אסור מפני שהוא מוציא מרשות לרשות.

ואם יש אסקופא שאתם עומדין עליה לפתוח את הדלת אל תעשוה אלא פחות מארבעה על ארבעה כדי שיהי להם ריוח כה בין לפנים בין לחוץ אלא שתהיו זריזין מהוציא כלום שהיה בבית הכנסת מפני הפתח ולחוץ או שתכניסו כלום מן הפתח ולפנים וזה שאתם עושים שנותנין את המפתח בחלון שעל גבי השער יפה הוא שלא יצא מן הרשות שהוא

בה אבל להכניסו אל אחורי הדלת מבפנים לא מבעיא בזמן שהפתח ברה"ר אלא אפילו בזמן שיש שם אסקופה שהוא מקום פטור בזמן שהוא נעול כלחוץ דמי ואחר נעילת הדלת אסור להכניס משם כלום אל אחורי הדלת.

סא לרב האיי. הא דאמור רבנן (שבת יט א') אין מפליגין וכו' מהו לנהוג מנהג זה בנהרות גדולות כגון דגלת ופרת ונילוס של מצרים וליכנס אדם בספינה שלשה ימים קודם לשבת ולישב בה בשבת כשהיא מהלכת או אינה דומה ספינת הים לספינת הנהר לפי שבים מתרחקת מן היבשה ואינו יכול לצאת ממנה כל זמן שירצה ובנהר מתהלכת בקרוב ליבשה וכל זמן שמבקשיוצא או אית טעמא אחרינא.

ובני מצרים וכפריה היו נוהגין איסור חמור בנילוס שלהם והיו ממהרין לצאת מן הספינות בערב שבת עד שבא אצלם מי שהתירו להם ועדיין מקצתם נוהגים בו איסור היאך ראוי לעשות. אנו לא שמענו מאבותינו ולא כחכמי שתי ישיבות מעולם מי שהתיר לישב בספינת הנהרות לא בדגלת ולא בפרת ולא בזולתם ואיסור הן נוהגין בדבר זה, ומי שבא והתיר את הדבר הזה במצרים לא יפה עשה כי אפי' היה מותר פתח הוא לכמה קלקלות.

ואמרינן (פסחים נ' דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם וכ"ש דברים שלא מצינו להם התר וכשאתה מעיין דברי חכמים כולם אי אתה מוצא דבר זה בים לבד והפלגה היא שאמרו אין מפליגין ומופלג הוא בנהרות כדרך שהוא מופלג כשהוא בים אבל ודאי אלו לא נתכון אדם לשהות את עצמו בספינה בשבת ודחקו שבת במקום גדודי חיות שאם יעלה וישב במדבר חוששין למיתתו כגון זה יש רוח בדבר ואע"פ דרבוואתא דעלמא וחכמי איתני ישראל נזהרין מאד אפי' מכיוצא בזה וכך ראוי לעשות.

סב ששאלתם גוי שמלא מים בשבת והביא מרה"ר לצרכו מהו לשתות ממנו ישראל. הכי אתרמי לנא מלתא דכל מאן דעביד גוי לצרכיה דנפשיה שרי ליה לישראל לאסתפוקי מיניה בין הוא ובין בהמתו דקתני (שבת קכב א) נכרי שהדליק את הנר וכו' עד וירדו בו ר"ג וזקנים.

וקא תני בברייתא גוי שלקט עשבים להאכיל בהמתו מאכיל אחריו ישראל וכו' מילא מים וכו' בד"א שאין מכירו אבל מכירו אסור דחיישינן דכיון שידע ליה ואיתיה בהדיה דילמא מייתי בשביל ישראל. כללא דמלתא דאי ידע ישראל דגוי לצרכיה הוא דאתיה שרי ליה למשתי מינהון ואע"ג דאיתינהו מרה"ר.

ואמרי' עלה אמר מר בד"א שאין מכירו וכו' הא ר"ג דמכירו הוה אמר אביי שלא בפניו הוה. רבה אמר אפי' תימא שלא בפניו נר לאחד נר למאה.

ולמאי דקא מתריץ רבא דוקא דידע ליה ואית ליה אהבה בהדיה א"נ דצריך ליה במדעם א"נ כיוצא בהן דכי הלין מילי הוא דאית למימר דמייתי בשביל ישראל אבל סתמא אע"ג דמכירו לא אית למיחש ליה ושפיר דמי. סג לרב נטרונאי.

וששאלתם היכא דיתיב בחצר וקא חזי פורתא מנהורא דשרגא דאיכא בביתא ואשתמושי לא משתמשלההוא נהורא דשרגא מהו לקדושי בדוכתיה בחצר. הכין ארחא דמלתא

דמצוה מן המובחר מיתב להדי שרגא ומקדש ואי לא אפשר כגון דאיכא חבלא סריכא ליתיב בההוא דוכתא ולקדיש כי היכי דאמרי' לענין סוכה (סוכה כו א) רב שרא ליה לרב אחא ברדלא ורבא שרא ליה לרב אחא בר אדא.

סד ברור הוא שבשכירות הבתים הלכה כר' יוסי (ע"ז כא א) כדאמר רב יהודה אמר שמואל וכדאמר ר' אמי (1) ובלבד שלא יעשה שכונה. וכי תנן במתני' אף במקום שאמרו להשכיר אליבא דר"מ אתאמרא אבל ר' יוסי לא אכפת ליה אע"ג דגוי מכניס לה ע"ז דכמה דאיתא לבית בשכירות דגוי לא קרינא ביה ביתך.

והא דתנן ובכל מקום לא ישכור לו את המרחץ לפי שנקרא על שמו לית בהא מלתא איסורא אלא מפני מראית העין דלא ליתי ישראל לידי חשד שהוא עושה מלאכה או שמלאכתו נעשית בשבתות וי"ט אבל שביתת בתים ושביתת כלים לית להו לרבנן וכ"ש הוא דמחייב בשביתת כלים. ודשאלתון משום פונדק ופורני ובית הבד וכיוצא בהן.

פונדק העשוי להשכירו לא תבעי לכון דכבתים דמי ומותר להשכירו התר גמור אבל פורני ובית הבד בזמן שהדבר נכר שאין מלאכתו של ישראל נעשית בהן מותר להשכירן לגוי. ומעשים בכל יום נעשין בבבל שיש בתי בדים לישראל ומשכירין אותן לגויים ולא מיחו בידם חכמים.

והכין חזינן דכי מקרין מרחץ על שם בעליו מקרין ולא בית הבד ופורני הלכך מרחץ אסור פורני ובית הבד מותר. סה שאלתם ישראל וגוי שלקחו שדה בשותפות סתם ולא אתנו מעיקרא, ומהן שיכולין בעליהן להשקותם כל זמן שהן רוצים ומהן אין להם חלק להשקות אלא ביום השבת חוק ולא יעבור מימי הקדמונים ויש לנו אריסין גויים שלוקחין חומש מן הפירות והן משקין ועושין כל מה שרוצין ובעליהם לא ידעו עמם מאומה.

יש בדבר הזה משום איסור להשקות את הזרעים ע"י גוי בשבת או דילמא מותר שהגוי האריס הוא משקה. כך ראינו שאם השדות הללו במקום שישראל מגיעין אליהם בשבתות ובי"ט אין להניח שיהיו האריסין משקין אותן כי שדה של ישראל נראית שמשקין אותה בשבת או בי"ט ואם רחוקה היא מותר דהא ת"ר (שבת יח א) פותקין מים לגנה וכו' אבל לפתח ולשדה אסור.

סו ששאלתם ישראל דקביל ארמאה למעבד ליה עבידתיה ולא אספיק למגמרה לעבדתיה מחולא וקאי גוי בביתיה דישראל למגמר עבדתיה בשבתא מהו. דבר זה אסור הוא וחילול ה' ואסור לעשות כן דאמור רבנן (מ"ק יב א) מקבלי קבולת בשבת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר.

סז וששאלתם מהו שיעשה ישראל וגוי שותפות וכיצד יעשה בשבת אם נשתתף עמו וא"ל טול אתה של שבת ואני של חול בע"ש סגי ליה באמירא בעלמא או לא. כך ראינו שצריך ישראל להתנות עם הגוי מתחילת השותפות שיטול גוי של שבת וישראל של חול ואם לא התנו מתחילה בכך אסור.

ואם באו לחשבון נמי לאחר שהתנו אסור. הלכך סתם שותפות של גוי אסורה מפני שבת אבל אם התנו מעיקרא מותר בענין הזה שיטול גוי של שבת וישראל יטול של חול ואם מחשבין זה עם זה בין שכר שבת לשכר חול בין רב למעט אסור וכן הלכה.

סח לרב שרירא. ששאלתם בר ישראל דיהב זוזי לגוי בשותפות או מטלטלין כדי למכור אותם ולעשות בהם סחורה ושקל וטרא בהון בשבת ובחול שרי ליה לישראל למשקל מההוא רוחא דקא מתגר גוי בחול ובשבת או לא.

הכין חזינן דהאי דאמור רבנן משמא דהראשונים דשרו אף אנחנא הכין שמיע לנא מן רבואתא דילנא דכד הוו הנך זוזי מעיקרא בידא דגוי דעבד בהו כדחזי הוא לבדו ולא שקיל ישראל וטרי בהדיה לא אשכחינן בכי הא מלתא צד איסור אבל ודאי היכא דאיכא חנותא דידיע בשותפות דיליה אסור ליה לישראל לאשתתופי עם הגוי דפתח גוי חנותא ויתיב ועביד מלאכתו וזבין ומזבין ביומא דשבתא מ"ט אמרי אריסותיה קא עביד אבל היכא דהוא לגוי אנפשיה קא עביד ולא קרי על שום ישראל ואע"ג דעיקר מדעם דישראל הוא שרי דהא שדה של ישראל מותר להשכירו לגוי ואע"ג דקא עביד בה השתא בשבתא.

ושמע מינה דבהיכא דזוזי ישראל בידא דגוי ועביד גוי כדחזי. זבין ומזבין כד ניחא ליה ובטיל כד ניחא ליה ולית ליה לישראל בהדיה עסק דברים ולא צריך ישראל למעבד הוא מדעם שעומד גוי תחתיו בשבת ועביד מאידהוה עביד ליה לישראל שרי ולית על ישראל בהכי איסורא אבל היכא דשותפין אינון וישראל וגוי הוו עבדין תרויהון וביומא דשבתא עביד הגוי במקום ישראל ואתו לחשובי אהדדי על מעשה שבת אסור דתניא (ע"ז כב א) ישראל וגוי שקבלו שדה בשותפות וכו' עד ואם באו לחשבון אסור ופי' אם באו לחשבון דאע"ג דהוא שבת בחלקו של גוי ואחד בשבת בחלקו של ישראל והכין שרי אם לא יבאו לחשבון אלא שבת דגוי אם מרובה אם מועט כד הוי ומקבל גוי על נפשיה דאי לא אתי ליה בשבת אלא דבר מועט לא מחשב.

אבל אם באו לחשבון דא"ל את שקלת בחד בשבתא מאה זוזי ואנא שקילנא בשבתא תשעין זוזי מלא לי וכ"ש אם ישראל תבע אסור. סט וששאלתם מהו ליטול אוכף מעל החמור או סרגל שהוא מורכב בשביל שלא תסתכן.

כך הלכה מותר להתיר קשרו של אוכף ושל סרגל לכתחילה מפני שאינו קשר של קיימא ומצינו שמותר להתירו לכתחילה כדתנן (שבת קנג א) מתיר חבלים וכו' אבל ליטול אוכף ומרכב לכתחילה מע"ג בהמה בשבת אין תקנה אלא להוליכה ולהביאה בחצר ולהורידה, ממעלה למטה ולהעלותה ממטה למעלה כדי שיפול מאליו אבל ליטלו בידו אסור אבל מרדעת מותר ליטלו משום דלא נפלה ממילא אבל אוכף ומרכב לא ואם סכנת בהמה אומר לגוי ונוטל ושפיר דמי.

ע וששאלתם כיצד מנהג בישיבה (לענין יציאה בתכשיטין בשבת). כך ראינו שאילולי גזרה דילמא שלפא ומחוייא ואתיא לאתוי כל תכשיטין בין של איש בין של אשה מותר לאנשים ולנשים לצאת בהן ברשות הרבים אלא גזרה יש הלכך כל תכשיט שאינו נחלץ יוצאין בו וכל מי שאין דרכו לחלוץ ולהראות מותר ולא גזרו בו רבנן.

ובטבעות כדרבא דאמר (שבת ס' א) יש עליה חותם תכשיט דאיש. אין עליה חותם תכשיט דאשה.

ועכשיו מנהג של ישיבה בשבת אין יוצאין אנשים בטבעת שאין עליה חותם ואפי' בטבעת שיש עליה חותם מה טעם גזרה משום דרבא שם מב א) ואף בחצר אין יוצאין בטבעת בשבת. ומה טעם והלא כלן לרשות הרבים הם אמורים אין ודאי לרה"ר אלא משום דרב דאמר (שם סד ב) כל שאסרו חז"ל לרה"ר אף לחצר אסור חוץ מן הכבול הזה והל' כרב.

ובי"ט שאין אסור לטלטלמותר לצאת בטבעת בין לרה"ר בין לחצר וכן הלכתא. (ואיכא מרבוואתא דשרו בטבעת לחצר וזהו נסח השאלה והתשובה).

עא וששאלתם טבעת שיש עליה חותם מותר לאיש לצאת בה לכתחילה לרשות הרבים או. לא כך ראינו דאיש בטבעת שיש עליה חותם תכשיט הוא לו ומותר לצאת בה.

וכן אשה שאין עליה חותם תכשיט הוא לה ומותרת לצאת בה אלא ששניהם אסורים ומשום גזרה דרבא דשמעינן מתירוצא דרב (שבת סב א) טבעת שיש עליה חותם לאיש לא יצא שמא יתננה לאשתו וטבעת שאין עליה חותם לא תצא שמא יתננה לבעלה ואם יצאו אין עליהן מלקות מדאורייתא אלא מכת מרדות מדרבנן משום גזרה דרבא ולחצר מותר לצאת בהן בשבת בין אשה כשאין עליה חותם בין איש כשיש עליה חותם ואע"ג דאמר רב יהודה אמר רב כל שאסרו חכמים וכו' וכן הלכה הני מילי במאי דאסרי רבנן לגמרי אבל טבעת בין דאיש בין דאישה משום גזרה דרבא בעלמא הוא וכי גזר רבא ברה"ר ובכרמלית הוא דגזר.

עב וששאלתם יוצאה אשה בתכשיט זהב לרה"ר וקשיא לכו מדקתני השירים והנזמים והטבעות דאמר לחצר אין אבל לרה"ר לא. לא כשישנן על האשה אלא חלוצין ומונחין דאמר מחברת (אולי צ"ל דמהו דתימא) משוי הן או שמא כמטבעות או כדינרין קמ"ל הרי הן ככל הכלים ונטלין בחצר אבל אשה שמקושטת בהן בצוארה ובזרועותיה וברגליה ובראשה ובאזניה ובאצבעותיה יוצאה בהן לרה"ר אבל גזרו בהן דילמא שלפא ומחויא לחברתה וכיון דמשלפא ליה מן צוארה או משאר גופה ונקטה להו בידה או ביד חברתה ליתא במקום תכשיט וקא מטלטל ברה"ר ואסיר עג לרב שרירא.

ודתנן (שבת כב א) לא תצא אשה במחט הנקובה ולא בטבעת וכו' ואמר עלה אמר עולא וחילופיהן באיש על טבעת בלבד הוא דאמר התלמוד ולא על דבר אחר. וכן שאלנו והא הונאה כלאחר יד היא שהיא באצבעה ואין בה מלאכה ולא כונה ולמה תתחייב חטאת כאשר מצא בטבעת שיש עליה חותם ואוקמה ר' ירמיה באשה גזברית שרגילה לחתום ויש לה בתים וכיסים חתומים ואין הטבעת כלאחר יד מפני שהיאמתכונת לשמור אותה והקשה עליו רבא ואמר תרצת באשה גזברית איש למה יפטור מן החטאת שאמר עולא וחילופיהן באיש והלא יש כסים ובתים חתומים ודעתו לשמור טבעתו אלא אמר רבא לעולם אשה דעלמא אלא שהטבעת שיש עליה חותם תכשיט לאיש ואין תכשיט לאשה ושאין עליה חותם תכשיט לאשה ואין תכשיט לאיש ובדין להתיר זה לזה וזה לזה אלא גזרה שמא האיש יתן לאשה ואשה תתן לאיש.

עד שאלתם בשיתוף מבוי אם א"א לו בלא חבית או דילמא בכל מנא דבעי מנח ליה. כך ראינו שכך היו רגילין להניח שיתוף מבוי בחבית דתנן (עירובין כב א) כיצד משתתפין בתחומין מניח את החבית (שם פ' א) וכיצד משתתפין במבוי מניח חבית של יין ושל שמן ועד עכשיו כך אנו נוהגין שאינו נותנין את העירוב כדי שישתמר מן העכברים ומן החולדה ומן המטר ולא סגי ליה בלא הגבהה.

ומר רב יהודאי ז"ל כתב בהלכות פסוקות דיליה וצריך לזכותן ע"י אחר היאך עושה נותן את החבית לבנו שהוא בר מצוה או לבתו בוגרת או לאדם אחר ואומר לו אמור שיזכו בזה העירוב כל בני מבוי זה. ויקבל מידו ואומר יזכו בעירוב זה כל בני מבוי זה.

עה מי שיצא חוץ לתחום בשבת במזיד מלקין ליה דתני ר' חייא (עירובין יז ב) מלקין על עירובי תחומין דבר תורה דכתיב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי ומי שחלל שבת בזמן הזה במזיד בדין הוא דלא מלקינן ליה דכי אמרי' דחייב מלקות בחייבי לאוין א"נ בחייבי כריתות אבל בחייבי מיתות ב"ד לא וכדתנן (מכות כ"ג א) כל חייבי כריתות שלקו וכו' עד הרי הוא כאחיך ואמרי' עלה חייבי כריתות קתני חייבי מיתות ב"ד לא קתני אלא בזמן הזה מה אנו יכולים לעשות לו אנו מלקין ומבזין אותו כדי שלא יראה הדבר כהתר ואל ישנה באולתו עו לרב האיי.

ששאלתם במה שאמרו (שבת יד ב) שלמה תיקן עירובין וידים בשלמא נטילת ידים תקן משום סרך תרומה אלא עירובין היאך תקן שלמה וכי לא היו נהוגין ישראל קודם שלמה בהם. כך הן הדברים שכל אותן השנים שהיו ישראל טרודיםבמלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות לא היה להן פנאי למדוד בין עיר לעיר ולתקן פתחי מבואות ולהניח עירובין שהיה להם לצאת במחנות ולשמור את הספר.

ושמא לא נהגו בעירוב כי במחנה הם פטורים כמו ששנינו (עירובין יז א) ארבעה דברים אמרו (1) במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורין מנטילת ידים ומדמאי ומלערב. וכשעמד שלמה שנאמר בימיו יהודה וישראל רבים כחול וכו' איש תחת גפנו ותחת תאנתו תקן להם ידים ועירובין שלא נהגו בהן מקודם עד אותו זמן.

עז והא דאמר ר' יצחק (שבת קנג ב) מוליכו פחות פחות מד' אמות כך הלכה ועבדינן הכי. מיהו צריך לישב כל פחות מארבע אמות.

אבל בעמידה אין בכך כלום ואסור לעשות ואם עשה כן הרי זה מחלל שבת שהרי מעביר ד' אמות ברה"ר בעמידה אע"פ שהולך ועומד הליכה אחת היא וצריך לישב כל פחות מד' אמות. ואפי' בשדה או בכרמלית שאין בה סקילה ואם העביר בתוכן ולא ישב כל פחות מד' אמות חייב מלקות מדרבנן דקאמרי' (שם ו' א) אבל ים ובקעה וכו' ובסיפא קאמרינן ואין נושאין ונותנין לתוכן ואם נשא ונתן פטור אבל אסור מדרבנן.

עח לרב האיי. שאלתם צבור דמצלו תפילת ערבית וק"ש קודם צאת הכוכבים ולא יכיל איניש לעכבינהו דכמה קהלות אקילו על נפשייהו בכך ומצלו קודם צאת הכוכבים איזה מהם עדיף דליצלי איניש בהדי צבורא י"ח ברכות משום ברוב עם הדרת מלך ושביק ק"ש וברכות שלפניה ושלאחריה עד צאת הכוכבים או לעכובי עד צאת הכוכבים ומתפלל ביחיד וסומך גאולה לתפילה כר' יוחנן.

ברכות ד' ב). רבנן דארץ ישראל הכי עבדין צלו של ערבית ובתר הכי לזמן ק"ש קרו ולא אכפת להו למסמך גאולה לתפילה בערבית.

ואנחנא הכי חזינן דק"ש בעונתה טפי עדיף וסימן לדבר צאת הכוכבים הוא דאורייתא וטפי עדיף מלמסמך גאולה לתפילה היכא דלא אפשר. ואי חזי איניש לצלויי ראשונה דבהדי צבורא רשות ושנייה חובה שפיר דמי.

עט לרב שר שלום. הא דתנן (מגילה ל' ב) בתעניות ברכות וקללות אין אנו יודעים מהו ואימתי היו קורין אותן ומי הואשיעשה כן.

כך שמענו מראשונים שהיו קורין אותם בשבעה תעניות. יום א' קורין ויהי בימים הרבים ההם עד לך ואספת ואפטרתא דרשו ה'.

ב'.

מה תצעק אלי עד אז ישיר משה ואפטרתא שובה ישראל. ג' ויסע משה את ישראל עד שמעתי את תלונות ואפטרתא עד עתה (1) נאם ה'.

ד' ראה אתה אומר אלי ואפטרתא ולכן יחכה ה' לחננכם. ה' אם בחוקותי עד סוף כל הקללות ואפטרתא ויאמר אליהו התשבי.

ו' ועתה ישראל דע ראה ואפטרתא על דברי הבצרות. ז והיה אם שמוע תשמע עד אתם נצבים ואפטרתא ויהי רעב בימי דוד.

ובכלן אומר עננו וסליחות. פ ששאלתם מה דמאר רב ששת (ברכות ח' א) אנן בדידן ואינהו בדידהו.

הכי פירושא אנן בדידן אנו כמה שאנו חייבים דהיינו תורה שבעל פה לפי שהיה סגי נהור פטור מקריאת ס"ת שהם דברים שבכתב. פא לרב האיי.

ששאלתם אי הלכתא כשמואל דאמר (מגילה ז אסתר אינה מטמאה את הידים או לא. למאי הלכתא אצטריכא לכון הלכתא מי אית לן השתא טומאת ידים ותרומה וקדש אלא בדין הוא דלית הלכתא כשמואל דאתוקם ביחידאה.

והלכתא כסתם מתניתין ולא עוד אלא שכל ישראל חשבין ליה בהדי כתבי הקדש (האי דפריש רב האיי ז"ל דלית הלכתא כשמואל דברים נכוחים הם. אלא מאי דאמר למאי הלכתא אצטריכא לכון הלכתא מי אית לן השתא תרומה וקדש וטומאת ידים לעולם אצטריכינן הלכתא דאי מגילת אסתר מטמאה את הידים מצילין אותה מפני הדליקה.

ועוד אי אמרת מטמאה את הידים הויא לה כשאר כתבי הקדש ונהיגינן בה קדושה כשאר כתבי הקדש שאסור לאוחזן ערומים והכי אמר רב נטרונאי ז"ל שכל כתבי הקדש כס"ת ואין נוגעין בהן אלא במטפחת). פב לרב שרירא ורב האיי.

שאלתם עיקר ברכה להדליק נר של שבת מנהגא או הלכתא ואי הלכתא היכא כתיבה בתלמוד ואי אית ליה לבעל הבית להדליק נרות הרבה על הראשונה מברך או על האחרונה אי על הראשונה מברך היכי מדליק בתרדקבלה לשבתא. ואי על אחרונה מברך הויא לה ברכה לאחר מעשה.

ברכת נר של שבת הלכתא היא ואע"ג דלא אתאמרה בהדיא דהא א"ל רבא לאביי (שבת כה ב) שאני אומר הדלקת נר שבת חובה. ותנן במתני' נמי (שם לד א) שלשה דברים צריך אדם וכו'.

וקיימא לן כאביי דאמר (שם כג א) ודאי דדבריהם בעי ברכה. ולענין אי על הראשונה מברך או על האחרונה כולי האי דיוקא ליכא בהא מלתא ולא צריכא דא"כ ליכא לאדלוקי טפי מן חדא.

ומעשים בכל יום דמדליק כל מאי דבעי. ועוד לטעמיכו אי שביתה עם ברכה לית ליה לאדלוקי אפי' חדא ומנהגא דמלתא הכי ועוד היום לפניהם מדליקין כמה דניחא להון ומתקני להון וטפו משחא בשרגי אי צריכו.

וכד מטי עם חשכה בהדי דקא מתקני בשרגא או דטפו בהו קלי משחא מברכין. ואלתר מצלו ידיהו ושובתין.

ולא דייקינן בהאי דוקא עובר לעשייתן ואע"ג דאי צריך ברישא ולא מקבל עליה שביתה עד דמתקן לכלהו שרגי לא מחייב בשביתה עד דמתקן לכלהו שרגי והוי ברכה עובר לעשייתן ושפיר דמי. פג לרב נטרונאי.

ששאלתם מאי ניהו שליח צבור ומאי ניהו יורד לפני התיבה חדא מלתא היא או תרתין מילי נינהו. תרתין מילי נינהו.

שליח צבור לפרוס על שמע ולירד לפני התיבה כמשמעה. וכדאמרינן בהקורא דשאני בין לפרוס על שמע ולירד לפני התיבה דתנן מגילה כד א) פותח פורס על שמע ומתרגם אבל לא וכו' אלמא שאני בין פורס על שמע ליורד לפני התיבה דהוו להו תרתין מילי.

פד עוד לו. וששאלתם מקום שאין מי שרגיל לירד לפני התיבה אלא אחד ופעמים טרוד במלאכתו ויש בה נערים שהגיעו לי"ז ולי"ח ולא נתמלא זקנם מהו שיעשו ש"ץ ויוציאו רבים י"ח ואל יבטלו מן התפילה.

כך ראינו שזה שאמרו חכמים (חולין כד ב) נתמלא זקנם להיות מצוה מן המובחר. וכמה דאפשר למהוי גברא מליא טפי עדיף מן ינוקא.

אבל ודאי במקום מבטל מן קדושה וברוך ויהא שמיה לא מבעי בן י"ז ובן י"ח אלא אפי' בן י"ג שנה ויום א' בדלא אפשר עושה ש"צ דקאמרינן (ר"ה כט א) זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אתהרבים ידי חובתן טעמא דלא הגיע לכלל מצות הוא שאינו מוצא את הרבים י"ח אבל מבן י"ג ואילך כי לא אפשר שפיר דמי.

פה עוד לו. ושכתבתם לענין ס"ת.

כך אמרו חכמים (סוטה לט א) אמר ר' זירא אמר רב הונא (1) כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה וכו' ומחייב אדם להקשיב ולהאזין כדי שישמע פסוק פסוק שנא' ואזלי כל העם אל ספר התורה. ולצאת קודם קדושה דסדרא אמרו חכמים (שם מ א) האידנא לא מקיים עלמא אלא אקדושה דסדרא ואמן יהא שמיה רבה מברך דאגדתא.

מי שכל העולם כלו אינו מתקיים אלא עליו אפשר לזלזל בו. פו עוד לו.

ולישב ברחוב בה"כ בעת תפילה העושין כך קלות הוא ומקלין בעול תפילה שיש עליהם לעמוד אחורי ש"צ ולעשות סייג והדור לתפילה ולקבל עליהם עול תפילה באימה ברתת ובזיע. וכיון שעומדין ברחוב מסיח דעתו מעולה של תפילה והמסיח בתפילה אחז"ל (1) אסור לשוח בין ישתבח לפריסת של שמע דקאמרי' (ברכות לב ב) לעולם יסדיר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל.

הוו יראים מן המקום והזהרו בנפשותיכם ואל תעברו על דברי חכמים שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. פז עוד לו.

וששאלתם שיש בתי כנסיות שמתקבצים הצבור ואומרים פרשיות שבספר תהלים בשבת ובי"ט. ובר"ה ויוה"כ מוסיפין פרשיות ועד שהצבור מזמרין מתחילין תלמידים ושונין ודורשין ועוסקין בתורה עד קרוב לב' שעות ואח"כ מתפללין מהו לעשות כן מאחר שהגיע זמן ק"ש מותר להתחיל ולשנות קודם שקבל עליו עול מלכות שמים או לא.

כך הראונו מן השמים שישראל שמשכימין ובאין בבה"כ בשבתות ובי"ט ולומדים מדה יפה הן עושין. וכך מנהג בבבל מתחילת גלות ראשונה.

שכיון שגלו לבבל ונמעט התלמוד ובטלו המלמדים מצער גלות נתקבצו בני ישראל אצל נביאים ובעלי תורה. אמרו לו אנו אין בידנו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה ויש עלינו טורח ומחיה ופרנסה בשבתות ובי"ט מיהא שיש לנו פנאי נשב בטלים ונישן כל הלילה תקנו להשכים לבה"כ ולומדים עד שחרית.

והסכימו על מנהג דהע"ה שאמר חצות לילה אקום להודות לך וכו'. פח לרב שרירא.

וששאלתם במה שאמרו (ברכות כא א) ם יכול לחדש דבר בתפילתו וכו' כיצד מחדש. הא מלתא משום לא תוסיפו נגעו בה.

ובתפילת המוספין דלא לימרו שני מוספין הוו. והאי חידוש כגון שיכול לומר כי זה המוסף הוא שהתפלל מעיקרא והשתא לכבוד צבור הוא שונה ואינו מוסיף.

ואית ליה למימר הכי ירמי"א שתשמע תפילתי שהתפללתי לפניך ושתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו ונעשה לפניך קרבנות חוביתינו. פט עוד לו.

וששאלתם אי הלכתא כאבוה דשמואל (עירובין מד א) דכד הוה אתי מארחא עד תילתא יומי לא הוה מצלי אשכחן לרוואתא דפרישו. הני מילי בדורות ראשונים דהוו מכווני טובא בצלותא אבל האידנא לא.

צ לרב נטרונאי. ששאלתם וקרא זה אל זה ואמר ותשאני רוח מה טעם יש שם לקרות ולתרגם.

ומה טעם קבעו אותם חכמים בסדר קדושה כך מנהג ראשונים מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין ונופלין על פניהם ומקדשין. לאחר שעונין אמן יהא שמיה וכו' מביאין נביא וקורין בו עשרה פסוקים הן חסר הן יתר ומתרגמין אותן ואח"כ אומרים וקרא זה אל זה ואמר ומתרגמין כשם שתרגמו אותה פרשה של נביא.

ואומרין ותשאני רוח ומתרגמין אותו כדי לסיים בשבחו של הקב"ה ואח"כ מקדשן ועוסקין בתורה הרוצה במשנה עוסק הרוצה בתלמוד עוסק לקיים מה שאמרו חכמים (קידושין ל' א) לעולם ישלש אדם וכו'. וכיון שרבתה עניות ודלות והוצרכו תלמידים להתפרנס ממעשה ידיהם ולא היו יכולים לעסוק בתורה תמיד ולהשליש בכל יום נסמכו על התלמוד בלבד ועזבו מקרא ומשנה.

וסמכו על מה שאמרו כל הנחלים הולכים אל הים מקרא משנה ומדרש, ועקרו לקרות בנביא בכל יום אחר תפלה. ואע"פ שעקרו לקרות בנביא אותן שני פסוקים לא עקרו אותם.

ועדיין קבועים ועומדים. ומפני מה לא עקרום שקדושה משלשת היא קק"ק ושלשוהו ג"פ בתפילה.

ולומר יענך ה' ביום צרה כך מנהג בבית רבינו שבבבל לאחר שמתפללין כל התפילה וגומרין אותה ופוסקין. תנאין עוסקים במשנה ובמדרש ובתוספות עד ד' שעות.

ולאחר ד' שעותאומרים יענך וגומרין אותו. ואחר אומרים וקרא זה אל זה ואמר.

וגומרין שני פסוקים אלו ומקדשין ויוצאין לבתיהם. ובא לציון גואל ואני זאת בריתי אותם לא היו אומרים.

ואם רצה יחיד לאומרם אין בכך כלום שלא אמרו חכמים לא יהא פחות מעשרה אלא דבר שבקדושה ובא לציון גואל ואני זאת אין בהם משום קדושה. וכיון דתקינו רבנן קדושה דסדרא אע"ג דמשום לקרות בהו אתקון כיון דנקבעו בתפילה כדבר שבקדושה הוא ולא יהא פחות מעשרה אלא אם כן בקראי או בהלכה דגמרא.

צא לרב האיי, ששאלתם הא דתנו רבנן (פסחים ז ב) כל המצות כלן מברך עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה מי שהיו ידיו מטונפות ובקש לרחוץ ידיו ולאכול אימתי מברך ענ"י קודם שירחץ כל המצות או לאחר שירחץ. כי ראינו מקצת חכמים מדמין אותו לטבילה ואומרים אפי' גברא דחזי וטהור כגון שידיו מטונפות מוטב לו שירחץ ידיו ויהיה בנקיות ויברך ממה שיהיו מלוכלכות ומקצת חכמים אומרים לא תהא אלא מקודם ככל המצות שהברכה עובר לעשייתן ילמדנו אדוננו היאך.

כך אנו רואין שכל לכלוך וטינוף שאין מעכב את התפילה אף נ"י אינה מעכבת ומברך ענט"י כאשר כתבתם שמברך על המצות כלן עובר לעשייתן חוץ מין הטבילה בלבד. צב עוד לו.

מצוה לתרגם בבית הכנסת על הקורא בתורה ועל המפטיר בנביא והלכה זו ירושה מימות הנביאים. צג עוד לו.

(1) אין אנו יודעין שיש מעלה לתרגום של תורה על תרגום של נביאים אלא כמו שיש מעלה לתורה גופה על הנביאים גופן ותרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע ותרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי (מגילה ג' א) צד עוד לו. ששאלתם על כהן קטן מהו לקרות בתורה ראשון.

תנן (מגילה כד א) קטן קורא בתורה ומתרגם ושכקורא עולה למנין שבעה. וכשר הוא שיקרא שמיני ויפטיר בנביא.

ואיבהפטרת קטן פגם לצבור אלא דרך ארץ וישר לעמוד אדם גדול וחשוב בין לקרות ראשון בין להפטיר. ומעמידין קטן לקרות ראשון ולהפטיר מפני כבוד אביו.

ואם על פגם הכהן חששתם שעומד שמיני לקרות בתורה ולהפטיר בנביא אין זה פגם כל עיקר ומעשים בכל יום כהנים מפטירים. צה ששאלתם על שיעור חלה איזהו שיעור מדוקדק.

ודאי שיעור חלה מ"ג בצים וחומש ביצה וכדמפורש בשמעתא בעירובין בפרק כיצד משתתפין (פג א) כי אתא רב דימי וכו' ומההיא שמעתא חזינן דשיעור חלה מ"ג בצים וחומש ביצה ולכך נתנה לנו התורה שיעור בבצים ובפירות שדברי סופרים על הר סני נתנו כדכתיב ועליהם ככל הדברים לפי שהבצים והפרות נמצאים בכל מקום כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שישראל עתידין להתפזר בין האומות, ומשקלן ומדתן שהיו בימי משה ושהוסיפו עליהן בימי חכמי א"י אין נשמרין להם והמדות משונות בדורות ובמדינות.

שבכל דור ודור היו חכמים מחדשין מדותיהם כמפורש בכמה מקומות וגם בחלה מצינו שהיו משערין מדות בכל יום שהרי שיגר לו בוניוס לרבי, ואמר ר' יצחק (פסחים קט א) נמי קסטא דמורייסא דהוה בצפורי ותמניא קמייתא דאמר ר' יוחנן דהות יתירא על דא רבעא. וגם רב (פסחים מח א) שיער קבא מלוגנאה לפסחא וכן הלכתא.

ונשתנו כל אלו המדות שהן מזמן קרוב וכ"ש מדורות הראשונים שאין ידועים מדותיהם כלל ולכן תלו חכמים השיעור בפירות ובבצים שהם קיימין כל עת ואין משתנים. מיהו שיעור הבצים והפירות תלו אותן בדעתו של רואה.

ולמדת בכל שיעור חלה הן ע"ב אוקיאות (1) צו תשעה קבין שיעור כ"ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרא מי"ג אוקיאות. שיעור כוס של ברכה שני אוקיאות ומחצה.

צז ששאלתם אבוה דשמואל למה לא נקרא בשמו אמרו (1) כי אבוה דשמואל הלך בסחורה למקום רחוק לימים מצאה אותו מדית אחת שהיתה יודעת בלשון העופות ותבעתו לדבר עבירה ותתן לו אלף אלפים ככר כסף. אמר לה למה.

אמרה לו שמעתי כי הלילה תוליד בן שלא היה כמוהו בחכמה. וכששמע זה הלךבקפיצה בלילה אל ביתו וידע את אשתו ונתעברה וישב לדרכו בקפיצה וכשבא הדבר לבית דין העידו כי הרה לזנונים היא שהרי כמה ימים שלא היה בעלה בכאן והביאוה לבית דין והלקוה וילדה בן ונקרא שמואל ואחר כן בא אביו והעיד עליו והיה שמואל אומר אני ידעתי כשהלקו את אמי והכוני ברצועה על ראשי ופצעו את ראשי ומקום הרצוע ניכר בראשי ועל זה היו קורין אותו אבוה דשמואל להודיע לכל שהוא אביו.

צח לרב האיי. (1) ודשאלתון הא דתנן (ברכות נד א) ועל הזוועות ואמרינן עלה (שם נט א) מאי זוועות אמר רב קטינא גוהה וכו' ובעיתון לפרושי לכון כולה ענינא כדי שיהיה לכם עיקר למילף מינה לכל דדמי לה האי מלתא אגדתא היא ובה ובכל דדמי לה אמרו

רבנן אין סומכין על דברי אגדה וארחא בפרושא לברורי תחילה דבין משיקול הדעת ובין מדברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחקי וכד מבררא הא מלתא מתידע דכל מלתא דאמרוה רבנן דומיא דהכי לאו על פשטיה אמרוה אלא בתורת משל ודימוי לדברים שנודעים בינותינו למראית העין כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם דהא נביאים הכי ממתלין ואמרין עין ה'.

הנה יד ה'. ויחר אף ה'.

עלה עשן באפו ואש מפיו. ולאו על פשטיה אלא בתורת משל ולשון בני אדם.

ואף הכי אתין דברי הגדה והכי תסתברא ליה לרב קטינא דישראל עדיפין וחשיבין קמיה דקב"ה וכל דמיתי לעלמא בשביל ישראל הוא לפום דכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו' ורבנן אמרי (יבמות סג א) אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל ואין רעה באה לעולם אלא בשביל ישראל.

ואילין מידי דמחזי להון קב"ה בשמיא ובארעא מופתים וסימנין אינון לישראל על דברים שבינו לבינם כגון הקשת שבשעה שנראית בענן שם אותה אות ברית למבול ולפום הכין כיון דקשי קמי שמיא חרבן בית המקדש ופזור ישראל וצער ששרויין בו בין אומות העולם וכמו ששכינה שרויה עמהן בצער כדדריש עמו אנכי בצרה וכדדריש בכל צרתם לו צר אמר רב קטינא דמחזי להו סימנא על הדין קושיא.

וכזאת בת קול ששמע ר' ישמעאל בן אלישע (2) או שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי. וגוהא סבר רב קטינא דבהדין ענינא שהוא סימן דמחזי להון קב"ה לישראל ברומא על קושיא דצרתם בין אומות העולם דמשתפכן מיאמרקיעא לים הגדול וארים קול בהדיהו כבן אדם דבכי וארים קול בכייתיה ולא ח"ו שמוריד דמעות מעין ואין לדמות יוצרנו לשום מדעם מיהו כל מיא דדייבן דמעות מתקריין כדכתיב בדייבא דחמרא מלאתך ודמעך.

וגשמים כלהון אית למקרינהו דמעות דהא עיבא דמי לעפעפי עין וחטרא דמי לדמעות ובאתרי טובא קרו ליה למטרא דמעות והקב"ה מורידן בגבורתו כדכתיב והורדתי הגשם בעתו והכין נמי מוריד מים דמתקרי דמעות בגבורתו ולא ח"ו שמוריד דמעות מעין דאדם אלא כי היכו דמפרשי פה אל פה אדבר בו דלאו דמשתעי מתוך פה כי היכי דמשתעי משה מתוך פה אלא שבורא קול דבור שדומה כאילו יצא מפה הכין בורא דמעה שדומה כאילו יצא מעינים.

וכן האי דקאמר משה אשר עין בעיין נראה אתה ה' וכל מאי דדמי לאילין מילי דרך אחת היא ולא נפיש למימר דעל חרבן מקדש וצער ישראל מתחזי ברומא כגון בכיות ואנחות דהא על יחיד אמור רבנן (מ"ק כה ב) כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתני עמודי דקסרי דמעי אפשר שעמודים בוכים אלא מן שמיא אחוו להון הכי כי נח נפשיה דר' יוסי שפכו מרזבי דצפורי דמא כי נח נפשיה דר' יעקב אתחמיאו ככבי בימא עאכ"ו אית למימר בצרת צבור וחרבן בית המקדש דהא קא אמרי רבנן דההוא יומא חשך השמש בצאתו ורעשו שמים וארץ ולא נפיש למהוי הכין.

לפיכך סבר רב קטינא דגוהא מחמת דמעות שמוריד עליו כדאמר אובא טמיא ורב קטינא דיליה אמר כפיו סופק זה על זה והוא קול גוהא וקרא בהדיא כתיב וגם אני אכה כפי אל כפי. וכי היכי דמתפרש קרא מתפרש מימריה דרב קטינא והכי קאמר שאין מקרא יוצא מידי פשוטו אע"פ שנדרש לכמה טעמים שהקב"ה בורא כמין שתי כפים ברקיע ונספקין זה בזה ויוצא מביניהם קול גוהא.

ורבנן דאמרי בועט ברקיע שבורא כעין רגל ברקיע ונשמע קולה כדאמר פורה דרכתי לבדי. ור' יונתן דאמר מתאנח שבורא קול שנשמע כקול אנחה ולאו ח"ו שאנחה באה עליו כדרך שבאה בלב בני אדם והכין נמי הא דכתיב ה' חפץ לא שחפץ בא עליו כדרך שהוא בא בלב בני אדם אלא שבורא חפץ שלא כגוף ונקרא חפצו כך משמיע קול שבורא אותו כקול אנחה ונקרא אנחתו, ורב אחא בר יעקב דאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד ופירושא כדאת מפרש ליה לקרא דכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אפשר גוף הוא שיושב על השמים כמי שיושב על כסא ורגליו על הארץ כשרפרף אלא משל בעלמא הוא כשם שהמלך גופו על הכסא שהוא יושב עליו ושרפפרף מונחשאימתי שירצה פושט עליו את רגליו כן השכינה שרויה בשמים ככסא שהגוף עליו והארץ אין מכילה אלא מעט ממנה כשרפרף שלא הוכן אלא לרגלים והכין אמר רב אחא בר יעקב שאותן המלאכים שהם קרובים לארץ שדומין מן השכינה כרגלים מן הגוף נדחקים זה בזה ויוצא מביניהם קול וזהו גוהא.

ולא חכמי ישראל בלבד אמרו כן אלא הרבה מחכמי יונים וזולתם אמרו שיש מן העננים שהם מלאכים ושרים ומהן קול רעמים וקול זוועות ומהם בורקי ברקים ואף מקרא כתוב במלאכים ונוגה לאש ומן האש יוצא ברק. אלו דעותן של חכמים האלו בגוהא ויש בו דעות אחרות ודברים אחרים אלא שפתרון דברים אלו כמו שפירשנו ולא ח"ו דבר שיש בו דימוי ליוצרנו יתברך ויתעלה.

צט עד לו.

(1) ודשאלתון הא דתנו רבנן (חגיגה יד ב) ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי ובן זומא אחר ור' עקיבא זה הפרדס מהו ובמה הציץ ונפגע ופגיעה זו מה היא ומה הוא קצץ בנטיעות ומה הן נטיעות הללו ור' עקיבא שנכנס לאיזה מקום נכנס ומפני מה נכנס בשלום ויצא בשלום אם תאמר מפני צדקתו הנה בן עזאי וחבירו צדיקים הם יפרש לנו אדוננו הלכה זו כי רבו הדעות.

דע כי אנו מעודנו אין דרכנו לחפות על דבר ולפרש אותו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים והרי אנו מפרשים לך דעתו של תנא זה ותוכן כונתו ואמתת מה שהיה סבור ואין אנו ערבים עכשיו שהדברים הלכה ודאי משניות הרבה יש שאינן הלכה ואנו מפרשים אותם אליבא דמאן דאתנון.

ושמא אתה יודע כי הרבה מן החכמים היו סוברים כי מי שהוא הגון בכמה מדות זכורות ומבוארות כשמבקש לצפות במרכבה ולהציץ בהיכלות של מלאכי מרום יש לו דרכים לעשות שישב בתענית ימים ידועים ומניח ראשו בין ברכיו ולוחש לארץ שירות

ותשבחות הרבה שהן מפורשות. ובכן מציץ בפנימים ובחדרים כמי שהוא רואה בעיניו היכלות שבעה וצופה כאילו הוא נכנס מהיכל להיכל ורואה מה שיש בו.

ויש שתי משניות שהתנאים שונין אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתי. ודבר זה מפורסם וידוע.

ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס המשיל את ההיכלות הללו לפרדס והעלה להם השם הזה ודימה את הארבעה הללו שהוא סובר כי הציצו במרכבה וראו שנכנסו להיכלות כמי שנכנס לפרדס. ודבר זה ברור ממקומו תחילה כי פסקא דמתניתין שעליה נשניתמשנה זו ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו.

ועוד שמפורש בברייתא זו בהדיא אמר להן ר' עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים. ובהיכלות זוטרתי מפורש בלשון הזה פתח היכל ששי נראה כמי שיש בו מאה אלפים רבבות גלי מים ואין בו אפי' טפה אחת של מים אלא אויר זיו אבני שיש טהור חלולות כהיכל שזיו מראיהן דומה למים וזה ששנו בן עזאי הציץ ומת כי הגיע זמנו להפטר מן העולם.

וזה ששנו בן זומא הציץ ונפגע פתרון נפגע כמי שנשתטה מן המראות המבהילות שלא הכילה דעתו לסבלם. ודומה לפגעים דאמרינן (שבועות טו ב) איזהו שיר של פגעים יושב בסתר עליון וגו'.

וזו היא ששנינו (חגיגה טו א) מעשה בר' יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראה בן זומא ולא עמד מפניו אמר לו מאין ולאין בן זומא וסוף המשנה אמר להם ר' יהושע לתלמידיו כבר (2) בן זומא בחוץ כלומר שיצא מכלל הדעת ופירוש אחר קצץ בנטיעות משל הוא על עיקר הדבר ארבעה נכנסו לפרדס וכיון שהפסיד אחר והשחית דמוהו למי שנכנס לפרדס וקיצץ בנטיעות כי אחר חשב שיש שתי רשויות כאלו האמגושים שאומרין הורמיז ואהורמין ומקור טוב ומקור רע מעון אור וחשך לטעם זה נתכון תנא זה ששנה משנה זו, ור' עקיבא היה יותר שלם מכלן כי הציץ כהוגן וצפה כראוי והכיל דעתו אותן מראות המבהילות ונתן לו הקב"ה חיים וכל דבר שצפה חשב בו מחשבה נכונה בדעת נכוחה.

ודע כי דבר זה היה מקובל אצל הראשונים כלן יחדו ולא היה אחד מהם מכחש בו כי אומרים היו כי הקב"ה עושה אותות ונוראות על ידי הצדיקים וכמו שהוא עושה ע"י הנביאים ומראה את הצדיקים מראות נוראות כדרך שהוא מראה את הנביאים כי תקנות יש לעולם בדברים הללו ואין בהם הפסד כל עיקר כי יודע אלהים שאין טוענין בו טענה בטלה וכל זה שנאמר שנעשה לר' חנינא בן דוסא וזולתו מאמינים בו ולא מכחישין.

ומר רב שמואל גאון ז"ל וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי נכרים אומרים אין המראות הללו נראות אלא לנביאים ולא יעשה נס אלא לנביא ומכחישין בכל מעשה שנאמר כי נעשה בו נס לצדיקים ואמרו כי אין זה הלכה ואף במעשה של ר' עקיבא שצפה בהיכלות ומעשה ר' נחוניא בן הקנה ור' ישמעאל וכיוצא בהן על כל אלה אומרים אינם הלכה ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים ונפלאות גדולות ולא רחוק ממנו שהוא מראה אותן בפנימיות מראות היכליו ומעמד מלאכיו.

ואתה מחמד עינינו אשר אתה אומר לבא לחדרי ההלכהיביאך המלך חדרו ויזכך לתת לך מהלכים עם העומדים לפניו ותרוה מדשן ביתו ונחל עדניו תשקה כי עמו מקור חים וישע רב. ק עוד לו.

וששאלתם במה שאמרו (ברכות ג' א) שלשה משמרות הוי הלילה. דעו כי משמרות אלו לכמה דברים מהן משמרות מלאכים שמקלסין לפני שכינה ומהן לדברים אחרים.

ודקאמר ר' אליעזר על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי דבר משל הוא כמו שנאמר שאג ישאג על נוהו ותורף הדבר שיש על ישראל במשמרות הלילה להפיל תחנה על חרבן הבית כענין שנאמר קומי רני בלילה לראש אשמורות ואנן חזי לן פירוש שלש שאגות אלו בשלש משמרות כנגד שלשה פרקים דתנן במס' יומא (כ' א) בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו.

ביום הכפורים מחצות וברגלים מן האשמורה הראשונה וזוכר הקב"ה לאותן שלש עונות ושואג עליהן ולהכי מסתעיא מלתא ממאי דאמרינן כי קא חשיב סוף משמרה ראשונה ואמצעית דאמצעיתא ותחילת משמרה אחרונה והכי תכוון הענין לאותן שלש עונות שהיו תורמין את המזבח והן שעות של תחנונים ויש לו לדאוג על חרבן הבית משל לתלמיד היושב לפני רבו ורואה לרבו מצר הוא מצר עמו ומשחרב הבית אין שחוק לפניו לכך אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה ובגמ' דתמיד (לב ב) תני ר' חיא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנא' קומי רני בלילה לראש אשמורות ומ"מ חייבין בית ישראל לשחר בלילות ובאשמורות ולהרבות בתחנונים על חרבן הבית וחובה על תלמידי חכמים לעסוק בתורה ובענין הקרבנות דכתיב הנה ברכו את ה' וגו' ואמרו מנחות ק' א) מאי בלילות אלו ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם כאילו עוסקין בעבודה וכתיב לעולם זאת על ישראל ור' יוחנן אמר אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה בית המקדש בימיהם.

קא עוד לו. משיילי רבנן משום מאי אמרי רבנן (ברכות לב) היכא הוו מצלו ר' אמי ור' אסי ומאי שייכא בהאי שמעתא ואית בה תרין מימרי חד מינייהו כיון דבתפילת המוספין עסקינן אתפילת המוספין קאי ואע"ג דלא מפרש מענינא גמרינן.

ואודעינן דאע"ג דהוי בי כנשתא בטבריא הוו מצלו דמוספיןדאלמא לא סבירא להוא כראב"ע ולא כר' יהודה שאמר בשמו. ואית דאתי לה מטעמא אחרינא ואמר אשמועינן דאפי' ימים שיש בהם מוסף לא הוו מצלו ר' אמי ור' אסי אלא ביחיד ביני עמודי ואי הוה ס"ל כראב"ע או כר' יהודה שאמר בשמו לא הוו מצלו להו תפילת המוספין.

קב עוד לו. פתיתין ושלמים פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן (ברכות לט ב) ותרוייהו מודו שאם בירך ובצע את הפתיתין והניח את השלמים יצא וכל שכן אם בצע השלמים אלא במצוה מן המובחר בהא מלתא מאי היא פליגי והיכא דשלם חביב ליה מן הפתיתין אפי' רב הונא מודה דעל השלם בוצע כי קאמר רב הונא היכא דפתיתין חביבין ליה כגון פת נקיה ושלם הדראה רב הונא סבר חביב ליה עדיף ור' יוחנן סבר שלם עדיף והוא מצוה מן המובחר כההיא דתנן לענין עירוב (עירובין פ' ב) אפי' מאה (1) סאה והיא פרוסה

אין מערבין בה ככר באיסר והוא שלם מערבין בו ופסק הדבר שהלכה כר' יוחנן וירא שמים יוצא ידי שתיהן כמר בריה דרבינא וכמשנת שלמן.

והא דאמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלמה ובוצע לא לא אמרה משום שמעתא דרב הונא ור' יוחנן אלא משום לחם עוני. ואיכא מרבנן דמפרשי הכי עיקר שמעתא הביאו לפניהם פתיתין ושלמים כיון שפתיתין אינן צריכין בציעה וקרובין לאכילה קאמר רב הונא עליהן מברך ולא מענין חביב ואינו חביב וקאמר ר' יוחנן שלם עדיף ומר בריה דרבינא ומשנת שלמן כיון שזה קרוב לאכילה וזה הדור מברך על שניהם ובפסח אפי' ר' יוחנן מודה שאעפ"י שאינו הדור כיון דקרינן ביה לחם עוני שפיר דמי ולפום הדין פירושא אם הביאו לפניו בפסח פתיתין ושלמים מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע אבל אם כל מה שהביאו לפניו שלמים לא צריך להניח פרוסה לתוך שלמה אלא בוצע לו על שני ברכות כשאר ימים טובים והדין פירושא מקרב טפי אלא מיהו מנהגא בעלמא בלילי פסחים שמניחין פרוסה לתוך שלמה ובוצע ולא ידעינן אי בדוקא נהוג הכי או כי היכי דסליק אדעתייהו.

קג מפני מה לא נצטוו הלכות טומאה של מת במלחמות אחרות עד מדין. מפני שלא נטמאו ישראל עד מדין שבכלן תמצאויחרם ויכו ונך והכאה אינה הריגה ממש שגוססין היו ומניחים אותם כמו שמצינו במס' נזיר (ד' ב) על שמשון מנין שנטמא למתים אילימא מדכתיב בלחי החמור הכיתי אלף איש דילמא גרדויי גרדי בהון והוא לא נגע אלא מהכא ויך מהם שלשים איש ויקח את חליצתם דילמא אשלחינון ברישא והדר קטלינון ויך ויקח כתיב ודילמא גוססין שוינהו אלא גמרא גמירי לה שמע מינה דלשון ויך אינו אלא הכאה שאין בה מיתה אבל במלחמת מדין עשו הריגה ממש כדכתיב ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב וכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו הלכך ממלחמת מדין ואילך נצטרכו להלכות טמאי מת.

קד למה אנו עושין שמנת ימי חנוכה מפני הנס שאירע שטמאו יונים וכו' ומה טעם יש לשמנה לילות ולא הספיקו ממנו פחות או יותר מפני שהשמנים באים מחלקו של אשר כדכתיב וטובל בשמן רגלו ומקום היה לו שנקרא תקוע כדאמרינן (מנחות פ"ה ב) תקוע אלפא לשמן שממנו השמנים יוצאים ומשם עד ירושלם היה מהלך שמנה ימים בין הליכה וחזרה והכי אמרינן במנחות (1) ולפיכך המתין להם עד שיביאו משם שמן טהור וזהו שנעשה להם נס לשמנת ימים.

קה לרבנו נסים. הא דאמרינן (פסחים קא א) לאפוקי אורחים דאכלי ושתו בבי כנשתא לאו בבי כנשתא ממש אלא בבית הסמוך לבית הכנסת משום דקשיא הא דאמרינן במגילה בפ' בני העיר (כח א) בתי כנסיות אין אוכלין וכו' ומיהו אע"פ שלא היו אוכלין אלא בבית הסמוך לבית הכנסת הויא לדידהו מקום סעודה הואיל ובשעת הקידוש היו יודעים היכן יסעדו וראיה מירוש' דברכות פ' כיצד מברכין תמן תנינן סוכה שבעה כיצד הרי שאכל לא יתיר סוכתו ר' אחא בשם רב כהנא ור' חייא בר אשי בשם רב צריך אדם לפסול סוכתו מבעוד יום ר' יהושע בן לוי אמר צריך לקדש בתוך ביתו ר' יעקב בר אחא בשם שמואל קדש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש ר' אחא בר חנינא בשם ר' אושעיה אמר רב מי שסוכתו ערבה עליו מקדש לילי יום טוב אחרון בביתו

ועולה ואוכל בסוכתואמר ר' בון ולא פליגי מאי דאמר רב (1) כשהיה דעתו לאכול בבית אחר ומאי דאמר שמואל בשלא היה בדעתו לאכול בבית אחר ונמלך ופשטא דתלמוד בבלי לא משמע הכי.

ועוד יש לפרש בענין אחר דאכלי בבי כנשתא ממש ודקא קשיא לן הא אין אוכלים בהם הני מילי סעודת הרשות דחול אבל סעודת שבת סעודת מצוה היא וסעודת מצוה מותר לאכול שם ודבר זה מפורש בירוש' פסחים (פ"א) ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכין בדיקה וכו' עד שהן אוכלים שם בעבריות ובראשי חדשים פירוש בעבור השנה ובקידוש החדש.

קו עוד לו. (1) קשיא לי הא דאמר ר' יאשיה (ברכות כב א') עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד מכדי חטה ושעורה שני מינין נינהו והזורען כאחד ליחייב.

ומצאתי טעם בגמרא דבני מערבא (כלאים פ"ח) דלענין התראה קאמר שאם התרו בו משום שדך לוקה משום כרמך אינו לוקה עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. קז עוד לו.

הא דאמרינן (ב"ב קמז א) יום טוב של עצרת ברור סימן יפה לכל השנה. איכא מאן דסבירא ליה דהאי יום יום טוב של עצרת דקתני הכא הוא יום שמיני מפני שאותו היום מזכירין גבורות גשמים.

ולאו הכן מלתא אלא על חג שבועות קאמר שהוא יום ששה בסיון ובו נתנה תורה ודבר זה מפורש במס' ערבין בתוספתא פ"ק עצרת פעמים בחמשה וכו' אבא שאול אומר כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם וכו'. קח עוד לו.

ומה שאמרו ברכות לג א) מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה פירוש לפי שכל החכמות כלן אינן מועילות לאדם אלא להבדיל בין הדברים כלן ובאמת כי זו תכלית התועלת על כן קרא ההבדלה חכמה וזהו כלל שצריך פרט והמשכיל יבין. קט עוד לו.

(1) ומה שאמרו (ברכות לב א) אמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך לפי שאין הבורא נודע אלא מצדמעשיו ויכלתו והיכולת מורה על החיות לפי שכל יכולתו ולולי שהאריך ה' לישראל היו אומות העולם כופרים ביכלתו כאשר אמר משה מבלתי יכולת ה' ואז יכפרו בחיותו שאינו נודע מצד עצמו וכאשר האריך ה' לישראל בעבור משה ראו כל העולם יכלתו וכיון שראו ביכלתו על כרחם הודו בחיותו לפי שאין יכול בעולם אלא חי ועל כן אמר לו החייתני בדבריך.

קי לרבנו חננאל. (ברכות לב ב) מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה פירוש החזיק לו טובה שהבין מה שאומות העולם היו עתידים לומר ואמר לו סלחתי להם כי ודאי כדבריך יהיו עתידין לדבר.

ואולם חי אני אמר ר' יצחק אמר לו הקב"ה למשה החייתני בדבריך פי' אמר לו הקב"ה למשה במה שדברת לפני וסלחתי לישראל החייתני כלומר עתידין האומות לומר חי אני בהפילי ל"א מלכים ואעמיד השמש והירח ואז ימלא כבודי את כל הארץ וז"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו' קיא עוד לו.

(שם ל' ב) (1) חד דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו פי' שתחונן דעתו עליו כדי שתסור האימה מלבו כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הצבור וכשמחיל להתפלל ולכוין לבו להתחנן סרה אותה האימה מלבו דכתיב ואתחנן ואתנפל. וחד אמר כדי שתחולל דעתו עליו בשיעור שתסור האימה מלבו ויכוין לבו לחלות פני צורו שימחול על מה שפשע ומרד שזה יותר שיעור מן המתכוין לקבל פרס כי ענין ואתחנן כגון לקבל פרס הוא שהיה משה רבינו מתחנן אבל ענין ויחל הוא בקשת מחילה וצריך דברי תחינה בבכיה.

קיב עוד לו. (שם ה' ב) על תפילתי שתהא סמוכה למטתי פירוש שלא ישאר לי דבר מלאכה לעשות ויהי לבי טרוד עלי אלא מאחרי תפילתי אשב על מטתי לאכול.

קיג עוד לו. ומה שאמרו (שם) שצריך להמתין על חברו עד שמסיים את תפילתו פי' מפני שגורם לשכינה להסתלק כיהשכינה שרויה אפי' בשנים שנא' אז נדברו וכו' וכיון שיצא גורם לשכינה שתסתלק ועל זה אמר טורפין לו תפילתו שנאמר הלמענך תעזב ארץ פי' אתה גרמת שתסתלק השכינה ולזה הפירוש אפי' בתפילת שחרית ומנחה.

קיד עוד לו. (שם ח' א) פדה בשלום נפש מקרב לי אמר הקב"ה כל העוסק בתורה וגמילות חסדים וכו' פי' פדה הקב"ה נפשי מכל צרה בעסקי בתורה שהיא שלום שנאמר וכל נתיבותיה שלום.

מקרב לי זה גמילות חסדים שמקרבת אפי' הרחוקים כי ברבים היו עמדי כלומר הצבור היו מתפללין עמדי במקום שכינתך בבית הכנסת. קטו עוד לו.

(שם ו' א) (1) ואמר ר' יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו' פי' כמו שהקב"ה מראה כבודו לנביא ולחסידיו באוכנתא דלבא בדמות אדם יושב דכתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכתיב וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא וכמי שיש לו רגלים דכתיב ותחת רגליו כמעשה וגו' וכיון שנודע לנו כי מתראה לנביאיו בענין הזה נתברר כי זו הראיה, האמורה לא בראית העין היא אלא בראית הלב.

כי לא יתכן להאמר בראית העין שנראית דמות להקב"ה שנאמר ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו אלא ראיה בלב היא וכך יתכן לומר שאפשר לאדם לראות בראית הלב דמות כבוד בראש ועליו תפילין והאמור ראיתי ראית הלב שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וכך כונתו ולא ראית העין ממש.

כי בפירוש אמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה מלמד שמראה לכל נביא דמיון שיכול לראותו אבל ראיה ממש ח"ו שיש מי שיעלה על דעתו וכי ר' יצחק חולק על התורה הלא נאמר כי לא יראני האדם וחי. ובא ר' יצחק ואמר כי נראה הקב"ה למשה ועוד כתיב ויראו את אלהי ישראל וגו'.

והנה מראה הכתוב שראו, ומקרא אחר כתוב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה וגו' קשו קראי אהדדי ופרקינן לא קשיא האי קרא דכתיב ויראו את אלהי ישראל בראית הלב והאי דכתיב כי לא ראיתם בראית העין. ומצאנו לשון הקדש שקורא כעין זה ראיה וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויעקב לא היה במצרים כי אסבארץ כנען אלא שראה בלבו.

וכהנה רבות ולמביני מדע ויראי שמים בפחות מכן די להם להבין ולידע שאין בכל התלמוד דברים מודיעים שיש בישראל נותן דמות לבוראנו ישתבח שמו ויתעלה זכרו. אמנם חלוקי לב רשעי ארץ המינים מחפאים דברים אשר לא כן כדי לגנות את עצמן מי שפרע מדור המבול הוא יפרע מהם.

ומצינו שהקב"ה יתעלה זכרו הראה למשה רבינו בתוך הכבוד שאמר הכתוב וראית את אחורי כגון מלאך ובראשו תפילין וראה משה קשר של תפילין ושין של תפילין והבינם כעין שהראהו משכן וכליו וזה יתכן למראית העין ויתכן לראית הלב. אבל זה שכתוב וראית את אחורי אינה אלא ראית הלב.

ועל אותה ראיה של משה שראה קשר של תפילין אמר ר' יצחק רמז לה מן הכתוב תנין שנאמר נשבע ה' בימינו. וכענין זה חזון הנבואה.

הנביא יושב ורואה בלבו חזון הנבואה כראית הישן חלום. ומקרא מלא כתיב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו פי' במראה אל העין אליו אתודע כאילו בחלום כן אני מתראה לו ומדבר עמו.

ועל אותם התפילין שנראו למשה מתוך הכבוד חקרו רז"ל מה היה כתוב בהם. ומפרשים ומי כעמך ישראל ומי גוי גדול.

ואלו הדברים וכל הענין קבלה למשה מסיני היה בידם. ובקבלה פירשום שאי אפשר לדברים הללו להתפרש מן הדעת כלל.

קטז עוד לו. (שם ז' א) (1) אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי מנין שהקב"ה מתפלל וכו' גם זה פירושו כענין שפירשנו למעלה שנראה לו למשה רבע"ה מתוך הכבוד בעת שאמר הודיעני נא את דרכך ואמרו חז"ל (ר"ה יז ב) בקבלה שבידם שבזמן שנאמר לו וקראתי בשם ה' לפניך נראה לו למשה רבנו מתוך הכבוד של הקב"ה כדמות שליח צבור מעוטף שיורד לפני התיבה שנאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא אותו הכבוד ה' ה' אל רחום וחנון וכו' נוצר חסד לאלפים וכו' מיד וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו אותה שעה למד סדר תפילה כאשר הראוהו מן השמים וזו תפילת תענית שהראו לו למשה רבינו מן השמים כדי שיתפלל בה השרוי בדוחק.

ועוד אותה שעה שמע תפילה אחרת קול מלפני הכבוד אומר יהי רצון מלפני שיכבשו וכו' והבין משה רבינו שכך ראוי לבקש מלפני השכינה וכך היו הדברים בידם הלכה למשה מסיני הלא תראה כיון שראה ר' ישמעאל כ"ג כבוד ה' אלהי ישראל בראית הלב בבית קדש הקדשים כאשרראה ישעיהו ומיכיהו (2) שמע קול מלפני הכבוד ישמעאל בני ברכני פי' ברכה זו שבח והלל כדכתיב ברכו ה' מלאכיו וכשם שאנו אומרים תמיד ברוך כבוד ה' ממקומו וכיון שנתן ברכת השבח לפני הכבוד התפלל אותה תפילה שהיה בידם הלכה למשה מסיני ששמע אותה כאשר אמרנו ופתח ואמר יר"מ וכו'.

ויש אומרים שאכתריאל מלאך הוא ואנו לא קבלנו אלא הכבוד הוא. ואנו מוסיפים ביאור לדברים הללו שפרשנו כי בכל התלמוד אין אומרים מנין אלא שהקדימו אותו דבר ודברו בו ואומר ראיה לדברים הללו מנין לפיכך אמרנו זה שאמרו בכאן מנין שהקב"ה מניח תפילין התם קאי בענין האמור וראית את אחורי מלמד שהראהו הקב"ה

למשה כבוד ועליו תפילין ללמד למשה קשר של תפילין ועליו אמר מנין רמז מן הכתוב שכבוד הקב"ה מניח תפילין ופי' מדכתיב נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו שמע מינה כי עז האמור כאן הוא רמז לתפילין ומצאנו בכמה מקומות זרוע ה'.

וכן זה שאמר מנין שהקב"ה מתפלל התם קאי בר"ה במה דכתיב וקראתי בשם ה' לפניך ויעבור ה' על פניו ויקרא אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שכבוד מלפניו של הקב"ה נתעטף כשליח צבור והראהו למשה סדור התפילה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם ואמר רמז לזה מן הכתוב מנין ופירש ר' יוחנן משום ר' יוסי רבו רמז מדכתיב ושמחתים בבית תפילתי קיז עוד לו.

(ר"ה יז ב) מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור וכ' כך פירושו כי צוה הקב"ה למלאך להתעטף כשליח צבור במראית העין והענין שאמרו מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין וכל זה במראית העין כדמיון שליח צבור העובר לפני התיבה כדי ללמדו למשה רבינו. ואידך פירושא שאמרו באגדתא על האי קרא בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם מלמד שכל דיבור ודיבור שיצא מלפני הקב"ה נברא בו מלאך וכן כאן כשהיה הדיבור עם משה רבינו בפסוק ויעבר נברא מדברו של הקב"ה מלאך מעוטף כשליח צבור כדי ללמדו במראית העין סדרי סליחה.

קיח עוד לו. הא דאוקימנא (ברכות ז' א) שהודיעו דרכיו צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו' היינו בר מהני תלת בני חיי ומזונידגרסינן בסוף משקין (כח א) אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא דהא רבה ורב חסדא תרווייהו צדיקי גמורי נינהו רבה חי ארבעין ורב חסדא צ"ב שנין בי רבה שתין תכלי בי רב חסדא שתין הלולי בי רבה נהמא דשערי לאינשי בי ר"ח נהמא דסתירא לכלבי.

ור' מאיר פליג בה ואמר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו אלא וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אעפ"י שאינו הגון וכוותיה שמעתא סלקא דכתיב מדוע דרך רשעים צלחה מכלל דלא ידעי. קיט עוד לו.

(אבות פ"ה) הכתב והמכתב פי' הכתב שאתה כותב כגון אלף ריש צדי. והמכתב שאתה קורא ארץ.

וראינו בו לרז"ל שני פירושים פירוש כתב מיני כתב שבעולם והמכתב הוא שהיה בלוחות כדכתיב והמכתב מכתב אלהים הוא. והשני הוא כמו שאומרים חכמי הגוים.

(1) והרב ר' יהודה אלברגלוני ז"ל כתב צורת האותיות שהוא כמו אלף בית כל אות ואות בממשה מפני שהדבור מתחבר מקולות משונות שיוצאים ממקומות ידועים שהם מסוף הגרון הפנימי ועד סוף שפתים החיצונים ומבין השמשות ואילך נתן כח הקב"ה באדם הראשון ובזרעו לדורות לחבר צורות משונות שעומדות אחת אחת מהן כנגד א' א' מאותן קולות וזהו כתב והדבור המתחבר מאותן צורות זהו הנקרא מכתב שהוא צירוף האותיות להיות תיבה להקרות כמלה.

ואית דאמרי כתב הוא כתב הקדש שהן כ"ב אותיות צורת כל א' מהן מן האותיות שבלוחות שהיתה נקראת כל אחת ואחת מארבע צדדיה. מכתב הדבור המתחבר מאותן

צורות והפירוש הראשון ברור מן האחרון משום דקאמר והלוחות וכי קאמר והלוחות לוחות וכל מה שבהן אמר.

קכ כתב רבנו סעדיה גאון ז"ל שלשים מצות הן שהאנשים חייבים והנשים פטורות ולא פירש אותן. והרב ר' יצחק בן גיאת כתב פירושן ואלו הן.

מילה.

והראיה.

ויוצא צבא כל זכר. ושקלים כל העובר על הפקודים.

פדיון בכור. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע.

והכהן שלא יטמא לקרובו בני אהרולא בנות אהרן. וחייב האב למול את בנו לפדותו וללמדו תורה אבל לא האם.

סוכה.

לולב.

שופר.

ציצית.

ק"ש.

תפילין.

ותלמוד תורה. פריה ורביה.

מורא אב ואם וכבוד אב ואם שכיון שנשאת רשות אחרים עליה. הקפת הראש.

השחתת זקן. הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות והקבלות וההזאות נוהגות באנשים ולא בנשים.

כל אלו שלשים מצות. סוף.